

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

VII. BIND

AARHUS AMT · VEJLE AMT

KØBENHAVN 1926

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

Nørvang Herred.

Sognene: Hornstrup, Ø.-Snede, Grejs, Sindbjerg, Uldum, Langskov, Vindeløv, Hvejsel, Givskud, Ø.-Nykirke, Ringive, Give, Tyregod, Vester, Brande, S.-Omme, Filskov, Blaahøj.

1610

Nørvang Herred, det største og nordvestligste i Amtet, begrænses mod Ø. af Hatting Hrd., fra hvilket det til Dels skilles ved Gesager Aa og dens Tilløb Skærbæk, mod S. af det inderste af Vejle Fjord og Tørrild Hrd., fra hvilket det paa et Stykke skilles ved Grejs Mølleaa, mod SV. af Ribe Amt (Slavs Hrd.), mod V. og N. af Ringkøbing Amt (Nørre-Horne og Hamrum Hrd.) og mod NØ. af Aarhus Amt (Vrads og Nim Hrd.); paa en Del af Nord- og Nordøstgrænsen løber Skern Aa og Gudena. Udstrækningen fra V. til Ø. er c. 55, fra N. til S. er der højst 28 km. Da Herredet ligger paa begge Sider af Halvøens Hovedvandskel, saaledes

at den mindste, østl. Del hører til Jyllands gode Egne, medens den store, vestl. Del overvejende er Hedeegne, er Forskellen i Overfladeforhold og Jordbeskaffenhed meget stor. Overfladen i den østl. Del er højtliggende og bølgeformet, ofte stærkt bakket og kuperet (Bavnbanke, 115,5 m); kun mod NØ. er der jævnt og lavere; Jorderne er her overvejende gode, ler- og sandmuldede. Den store vestl. Del, der hører til „Fladerne“, er i det hele en jævn Slette, højest mod NØ. og Ø. med jævnt Affald mod V. Naar undtages Egnene mod NØ., som ved de senere Aars Kultivering er bedre, bestaar Jorderne overvejende af Hedesand med Underlag af graat Sand og Al. Den østl. Del er ret godt forsynet med Skov, den vestl. er næsten skovløs, naar undtages den nyere Tids Beplantning (1919 i alt 5604 ha). De vigtigste Vandløb er Skern Aas Biaaer Omme Aa og Brande Aa. Som Helhed hører Herredet til de ufrugtbareste i Amtet (ved Matr. gmstl. 44³/₄ Td. Ld. paa 1 Td. H.). Det saml. Areal udgør 80,979 ha (c. 810 km²), deraf Vandar. 304 ha. Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskjoldshrtk. udgjorde ¹/₁₁ 1905 3111 Td. Der var 1921 5321 Gde og Hse. Folketallet var ⁵/₁₁ 1925 28,002 (1801: 6144, 1850: 13,209, 1901: 18,962). I gejstl. Hens. hører Sognene Givskud, Øster-Nykirke, Ringive, Give, Tyregod, Vester, Brande, Sønder-Omme, Blaahøj og Filskov til *Nørvang og Tørrild Hrdr.s vestre Provsti* under Ribe Stift; Herredets øvrige Sogne til *Nørvang og Tørrild Hrdr.s østre Provsti* under Haderslev Stift.

Nørvang Hrd. kaldes i Vald. II's Jrdb. *Wangshæreth*, 1340 *Wonghærith*; i 14. Aarh. kaldes det *Nørre Hrd.*; det har i sin Tid været delt i to Herreder: Nørvang og Søndervang (se O. Nielsen, Vald. II's Jrdb. p. 99). I Middelalderen hørte det til Jellingsysse, senere til Koldinghus Len, fra 1660 til Koldinghus Amt; se videre p. 429. Til Hrd. regnedes tidl. en Del af Tørring S., i alt 57 Td. 7 Skp. Hartk., der dog ⁵/₄ 1852 henlagdes til Vrads Hrd., hvor den øvrige Del af Sognet ligger.

Først med den yngre Stenalder synes Hrd. ret at være blevet bebygget. Store Stengrave, Jættestuer og Dysser, forekommer dog overhovedet ikke her, og Megalithkulturen er saaledes aldrig naaet ind over dette Omraade. Det er Enkeltgravskulturen, der har hersket her og det i meget fyldig og udpræget Skikkelse. Synlige Minder i Terrænet har denne Kultur efterladt sig i de mange lave Gravhøje, der optræder især i Hrd.'s udstrakte Vesteregne. Ofte er disse Høje dog noget senere i Oldtiden, ved Stenalderens Slutning og i Bronzealderen, blevne benyttede til nye Grave og er i den Anledning blevne forhøjede med paaførte Jordlag; Smaahøjene har derved mistet deres oprindelige Karakter og skiller sig da i Udseende ikke fra almindelige Bronzealderhøje. I alt kendes

i Sognet c. 1850 Gravhøje, hvoraf Størsteparten rigtignok nu er forstyrret, overpløjet eller sløffet. Men deres Fordeling i Hrd. er meget ulige, svarende til den Forskel i Overflade-forhold og Jordbeskaffenhed, Hrd. viser i Ø. og V.: hist gode Jorder, her væsentlig Hedeegne. I de 8 østlige Sogne kendes ialt kun c. 125 Gravhøje; i de 10 vestlige Sogne, som ganske vist tilsammen i Fladerum er c. 3 Gange saa store som de østl. Sogne, er der derimod talt c. 1725. Antagelig har Østregne i Oldtiden for en større Dels Vedkommende været skovklædte og saaledes ikke vel egnede til tidlig Bebyggelse. Østregne-nes Gravhøje er mulig ogsaa for en Del noget yngre end Vesteregne-nes. Et lignende Vidnesbyrd som Gravhøjene giver ogsaa Oldsagfundene; det er især fra Vesteregne-nes, at de foreligger i stor Fylde, navnlig for Sten- og Broncealderens Vedkommende. Fra Jernalderen er der fremdraget forholdsvis færre Minder, dels Gravfund, dels Enkeltfund af Oldsager, men de er nogenlunde jævnt fordelte over Hrd.

Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelse i N. Hrd., ved Georg Sarrauw 1896-1904 (Manusk.). — Præsteindberetn. fra 1638, i D. Saml. 2. R. IV p. 58 flg.

Hornstrup Sogn omgives af Grejs Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Keglekær Bæk, Ø.-Snede Sogn, Hatting Hrd. (Engum S.), Vejle Fjord, Vejle Købstadsjorder samt Tørrild Hrd. (Hover S.), fra hvilket det skilles ved Grejs Aa. Hornstrup Kirke ligger c. 4 km NNØ. for Vejle. De højtliggende, meget bakkede Jorder (højeste Punkt 104 m) er overvejende lerede. En Del Skov, især i Grejsdalen. Bredballe Strand med Stejlbjærg og Ulvedalen er et søgt Udflugtssted. Gennem Sognet gaar Landevejene fra Vejle til Horsens og til Viborg og den østjyske Længdebane samt ved Vestgrænsen Vejle-Herning-Holstebro-Struer Banen.

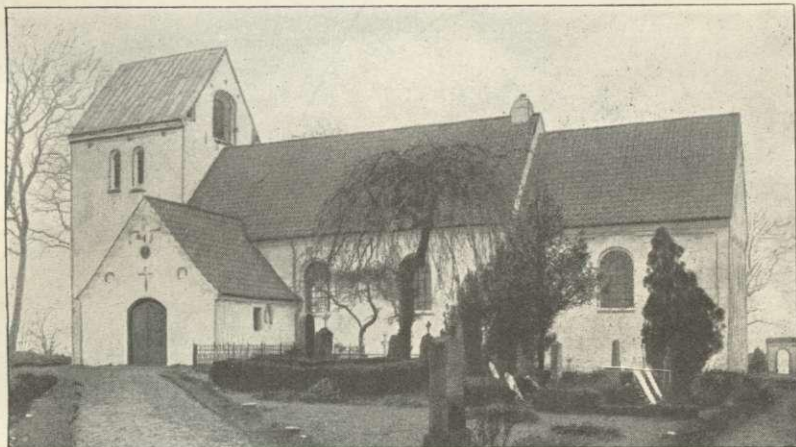

Befolkning i 1925: 1652 (1801: 438, 1850: 957, 1901: 1266). Gde og Hse (1921): 278. Det saml. Hartk. (1905): 247 Td.; 49 Gde med 216 og 154 Hse med 31 Td. Hartk., samt 10 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 6991, deraf Jordv.: 2607. Areal: 2162 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 46 ha, Rug 84, Byg 166, Havre 330, Blands. til Modenhed 150, Kartofler 27, Foderroer 218; Brak udgjorde 50 ha, Grønfoder og Græsning 666, Haver o. l. 69, Tørvemoser 3, Skov 287, Heder og Lyngbakker 5, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 311 Heste, 1473 Stk. Hornkv. (deraf 935 Køer), 38 Geder, 52 Faar, 860 Svin.

I Sognet Byerne: *Kirkeby* (1610 Kierckebye) med Hornstrup Kirke, samt Skole og Missionshus (opf. 1905); *Øster-Hornstrup* (c. 1330 Hornstorp) med Forsamlingshus (opf. 1919), Kbmdshdl. og Ml.; *Bredballe* (1487 Bredbally) med Filialkirke, Skole (opf. 1914, Arkt. Frits Jensen, Vejle), Forsamlingshus (opf. 1902, Arkt. Frits Jensen, Vejle), Missionshus (opf. 1890), Kbmdshdl. og Ml.; *Bredballe Strandhuse* (Brønsoedde), Fiskerleje og Villakvarter — $\frac{1}{2}$ 1921: 104 Gde og Hse; $\frac{5}{11}$ 1925: 534 Indb. (1911: 371 med bl. a. flg. Erhverv: Fiskeri 148, Landbr. 75, Haandv. og Ind. 47, Handel 28, Transport 17) — med Baadebyggeri og Kbmdshdl.; en Del af *Grejsdal* med Hotel, Jærnbanest. og Telegrafst. samt Posteksp. Saml. af Gde og Hse: *Lysholt* (1546 Lisholt) med Præstegd. (opf. 1908, Arkt. N. Christof Hansen), *Bybæk* med Strandhotel. Gaarde: Hovedgaarden *Store-Grundet* (1480 Grunnet, 1664 Grundet Hgd.) har 44,1 Td. H., Ejdsk. 600, deraf Skoven 72, Jordv. 228, deraf Skoven 27; c. 378 ha, deraf Ager 268, Skov 101 (Elektricitetsværk, 4 Arbejderhuse). *Lille-Grundet Avlsgaard*: 24,4 Td. H., Ejdsk. 300, Jordv. 195; c. 162 ha, deraf Ager 152, Skov 8. *Lille-Grundet*: 7,6 Td. H.,

Ejdsk. 340, Jordv. 148; c. 131 ha, deraf Ager 61, Eng 15, Skov 50. *Juulsbjærg*: 6,8 Td. H., Ejdsk. 120, Jordv. 60; c. 57 ha, deraf Ager 46, Eng 2, Skov 6. *Havrebjærggd.*, *Harbohus* (1688 Harboe Huues), *Store-Lysholt* (1610 Lyesholt), *Lille-Lysholt* (1688 Lille Liusholt), *Charlottentund*, *Boesgd.*, *Bredballegd.*, *Bybækgd.*, *Maanebjærggd.*, *Sandagergd.* med Indre Missions Børnehjem (c. 75 Børn; Ejdsk. 205, Jordv. 25). — I Hornstrup S. var der 1925 57 Fiskere, deraf 51 Erhvervsf., der ejede 13 Motorbaade mellem 5 og 15 Tons, Værdi 56,000 Kr., 44 andre Fartøjer (deraf 4 Motorf.) til Værdi 19,200 Kr. og Redskaber for 24,000 Kr.; Værdien af Fangsten (Torsk, Sild, Aal og Rødspætter) udgjorde 81,773 Kr.

Hornstrup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjærg

Hornstrup Kirke.

m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 96. og 97. Lægd. Hornstrup Kirke tilhører Sognebeoerne, Bredballe Kirke er selvejende.

Hornstrup Kirke bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabehus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af raa Granit og Fraadsten; ved senere Restaurationer er Mursten anvendte. Koret er prydet med Lisener. Syddøren er bevaret, men omdannet; der er Spor af en Kordør paa Nordsiden. I den senere Middelalder fik Kor og Skib Hvælvinger, og Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, og Vaabehuset, begge af Munkesten, opførtes. Altertavle i Barokstil med Aarst. 1685 med nyt Maleri fra 1914, Kopi af Carl Bloch: Christus Consolator, ved Christian Bang, Kbh. Alterstager af Bly fra 14. Aarh. Romansk Granitfont med Løvværk og en Dyrefigur. Prædikestol i Barokstil. I Skibets Vestende et Pulpitur med Orgel. Ligsten over Iver Vind, † 1586, og Hustru, † 1579. Klokke, med Indskr. i Majuskler, fra Beg. af 14. Aarh. Paa Kirkens Nordvæg afdækkedes i 1903 Rester af Kalkmalerier fra c. 1500 (atter overhvidtede). Se Marius Hansen, Fra H. Kirke, i Vejle Amts Aarb. 1917.

Fillaalkirken i Bredballe, højt beliggende og synlig over Fjorden, er opf. 1905-07 (indv. 8/12 1907) efter Tegn. af Arkt. N. P. Jensen, Odense, og bestaar af Skib, Kor med Apsis og Vesttaarn med Pyramidetag; den er bygget af røde Mursten og skifertækket. I Taarnet Pulpitur med Orgel. Udskaaen Altertavle med Maleri af Jensen Egebjærg. Opførelsen kostede 23,000 Kr.

Grundet (senere Store-G.) var en Landsby paa 7 Gde, som Fr. II 1578 mageskiftede for Starup til Iver Vind († 1586), som allerede s. A. skrev sig til G.; i den flg. Tid

nævnes hans Sønner Jak. († 1607), Henrik († 1607) og Christen Vind († 1605) til G., som derefter synes at være kommet til deres Brodersøn Niels Albertsen V. til Ullerup († 1615), hvis Enke Fru Kirsten Juel († 1627) og Søn Niels V. († 1646) dernæst ejede den (1638 68 Td. H.). Dennes Datter Kirstine († 1690) var gift 1. med Tage Krabbe til Gunderslevholm († 1676), 2. med Oberst Otto Fr. v. Gamm († 1698), til hvem hun havde solgt Gd. og Gods (i alt 412 Td. H.) 1679 for 20,594 Rd. Paa Skifte efter ham 1698 blev G. med Tiender og Bøndergods (88, 86 og 310 Td. H.) udlagt for 18,938 Rd. og Hovedgdens Bygning for 800 Rd. til hans Søn Chr. Fr. v. G. († 1701), hvis Halvbroder Major Erik Krabbe († 1709) skødede den 1705 til Oberst Ditl. Brockdorff til Hvolgd., som 1710 skødede den med Afbyggergd., Tiender (73, 14 og 48 Td. H.) og en Del Gods til sin Broder Generalløjtn., Friherre Schack B. til Schelenborg († 1730), der 1722 skødede G. til sin Svigersøn Oberst Henr. Brockdorff til Stovgd. († 1730), hvis Enke Charl. Am. Reedtz 1731 overlod sin Arveret i G. for 12,000 Rd. til sin Stifsøn Oberst Schack Brockdorff til Højgd. († 1761), hvis Enke Sophie Hedevig v. Grabow derefter ejede G. Hun døde 1784, og s. A. solgtes ved Aukt. G. (88), Højgd. (21),

Store-Grundet.

Tiender (60), Kirkegods (4) og Bøndergods (417 Td. H.) for 86,700 Rd. til Svigersønnen, Kmhr. H. H. v. Lüttichau til Tjele († 1801); se Kirkeh. Saml. 5. R. I p. 300 flg. Han fik 1791 kgl. Bevill. paa at afhænde Godset uden at miste Hovedgdens Frihed og 1796 Tilladelse til at udparcellere Gden (se ndfr. ved L.-G.). Hans Enke Johanne M. C. f. Brockdorff skødede 1806 G. (80 Td. H.) til sin Søn Genralkrigskommissær Schack L., † 1819. Ved Skifte efter ham udlagdes G. 1823 til hans Sønner Overpræsident, Kmhr. H. H. L. († 1869) og Generalløjtn., Kmhr. Matth. L., † 1870, hvorefter den (ansat til 280,000 Rd.) 1872 udlagdes til dennes Svigersøn Grev J. S. Knuth, efter hvis Død 1885 den (ansat til 768,000 Kr.) 1887 udlagdes til hans tre Børn, af hvilke Sønnen Cand. jur., Hofjægerm. Greve Chr. Fr. K. blev Eneejer. Han afhændede 1905 25 Td. H. af Gden for 200,000 Kr. til N. Skov til L.-Grundet, og 1909 skødede han G. (43 Td. H.) for 430,000 Kr. til samme, der endnu ejer den. — Hovedbygningen, opf. 1840-47, bestaar af 3 Fløje af meget svær Grundmur, Midtfløjen i to Stokv. (den forrige Bygning, af Bindingsværk, var opf. af Schack Brockdorff og blev indviet 1750 af Biskop Brorson). (Litt.: Mar. Hansen, Hgden G. og dens Ejere, i Vejle Amts Aarb. 1914).

Grundet Birk, der nævnes allerede 1495, nedlagdes 1806; i Præsteberetn. fra 1638 siges, at Birketinget holdtes mellem Kirken og Grundet. Der har ogsaa været et *Bredballe Birk* i Sognet.

Lille-Grundet er oprindeligt dannet af 8 Parceller af Grundet, som H. H. v. Lüttichau 1800 skødede til Jens Sørensen i Røde Ml., som s. A. skødede dem til Laur. Kilstup († 1823, forh. til Rugballegd.), som 1804 skødede L. G. (7 Td. H.) for 7760 Rd. til Jørg. Nielsen Bang. Han skødede den 1812 til Købmd. i Vejle Bertr. Hansen († 1853), som 1817 solgte den for 22,000 Rbd. til Købmd. i Vejle J. J. Feveje († 1842), hvorefter L. G. kom til D. Neergaard († 1881, forh. til Haraldskær), som 1875 afhændede den til Olie-møller Will. Olsen af Kbhvn. († 1890), hvis Enke O. f. Schram 1891 solgte den for 135,000 Kr. til den nuv. Ejer Hestehandler N. Skov, der ved de 1905 fra Grundet til-

købte Jorder forøgede den til 45 Td. H. Herfra udskiltes senere Lille-Grundet Avlsgd. — Ladebygningerne brændte 1922.

Den for faa Aar siden oprettede *Lille-Grundet Avlsgaard* tilhører Chr. Skov.

En Gaard i *Lysholt* blev 1546 fra Kronen mageskiftet til Peder Ebbesen Galt. Efter hans Brodersøn Ebbe Andersen Galt († ugift c. 1553) kom Gden L. til Chrf. Gøye. Siden ejedes den af Hans Axelsen Arenfeldt til Rugd. († 1611), hvis Søn Rentemester Hr. Axel Arenfeldt til Basnæs 1617-23 skrev sig til den; 1638 var L. 2 Gaarde og 1 Bol; 1773 laa Store-L. (2 Gde à 6 Td. H.) under Grundet.

Juulsbjærg, der 1845 tilhørte Branddirekt., Overkrigskomm. Niels Juul Binderup, som øgede dens Tilligg., blev 1857 solgt af I. Gierstrøm for 38,000 Rd. til C. F. Møller, der 1866 afhændede den til Kapt. Amondson fra Pinneberg. Han solgte den 1868 for 43,000 Rd. til Baron F. A. L. A. Reedtz-Thott (senere til Biskopstaarup), som 1873 afhændede den til Sagfører, Hospitalsforst. Steph. Møhl, der længe ejede den. 1912 blev den af Jørgensen solgt for 96,000 Kr. til A. Hansen; nu tilhører den Propr. Jørgensen, — 3 af Gdens Længer (ikke Stuehuset) brændte 1906.

I Præsteberetn. fra 1638 nævnes et Sted *Sindholt* ved Grundet, hvor der skal have staaet et Kloster (!) „Sindholtborg“; da var der endnu Rester af Kældrene.

I Sognet nævnes i 17. Aarh. Byen *Grønholt*, der 1664 siges at bestaa af 8 Bol og ligge under Grundet Hovedgaardstakst; til denne By regnes 1688 „Munchehuuszet“ og „Podehuuszet“.

Paa Stejlbjærg ved Bredballe fandtes tidl. en hellig Kilde.

I Lille-Grundet Skov ligger i Gruppe 4 træbevoksede Højninger, mulig Gravhøje. Iøvrigt kendes i Sognet nu kun et Par Høje, men i Præsteindberetn. fra 1638 nævnes 7 Høje, deribl. den stenomsatte *Gammelby Høj* ved Bredballe. Paa Skrænten ned mod Vejle Fjord er der under Bredballe paa to Steder truffet Affalds-Skallag fra Jernalderen.

Hornstrup blev $\frac{27}{100}$ 1700 Anneks til Vejle, men ved kgl. Res. af $\frac{9}{100}$ 1907 bestemtes, at det atter skulde være et eget Pastorat.

Øster-Snede Sogn omgives af Hornstrup, Grejs, Sindbjærg og Uldum Sogne, Aarhus Amt (Nim Hrd.) og Hatting Hrd. (Korning, Løsning, Hedensted og Engum S.), hvorfra det skilles ved Gesager Aa. Kirken ligger c. 12 km NNØ. for Vejle og c. 15 km VSV. for Horsens. De højliggende, ret jævne Jorder (højeste Punkt, Brohøj med trigon. Station, 104 m; Troldhøj) er overvejende muldede med leret eller gruset Underlag. En Del Skov (Kragelund Sk., Indhegningen, Agersbøl Sk.).

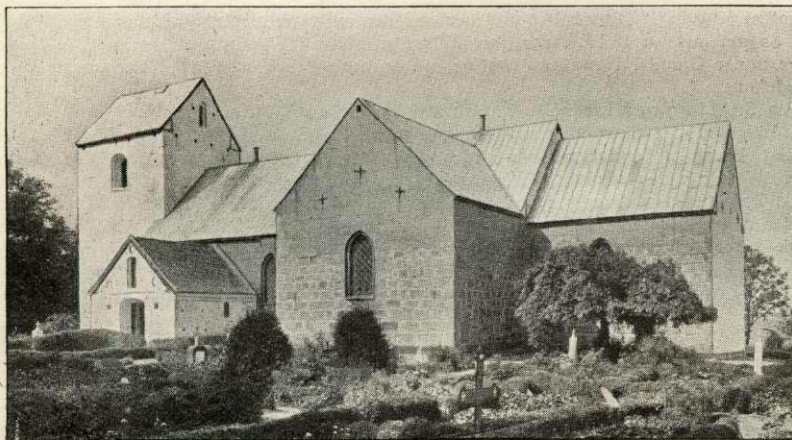
Befolkning i 1925: 2178 (1801: 567, 1850: 1382, 1901: 1711). Gde og Hse (1921): 371. Det saml. Hartk. (1905): 393 Td.; 98 Gde med 342 og 175 Hse med 51 Td. Hartk., samt 22 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 6940, deraf Jordv.: 3351. Areal: 3759 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 67 ha, Rug 165, Byg 316, Havre 697, Blands. til Modenhed 304, Kartofler 53, Foderroer 604; Brak udgjorde 93 ha, Grønfoder og Græsning 1070, Haver o. l. 73, Tørvemoser 18, Skov 131, Heder og Lyngbakker 14, Vandar. 9. Kreaturhold (1924): 606 Heste, 3713 Stk. Hornkv. (deraf 2131 Køer), 19 Geder, 112 Faar, 4134 Svin.

I Sognet Byerne: *Øster-Snede* (c. 1330 Sneeth) med Kirke, Præstegd., 2 Kbmshdrl., Ml., Cementstøberi og Elektricitetsværk (opr. 1917); *Kragelund* (1409 Kragelund) med Skole, Forskole (opr. 1921), Privatskole, Fattiggd. (opr. 1875, 26 Pl.), Missionshus (opf. 1916), Andelsmejeri (opf. 1908), Brugsforen., 3 Kbmshdrl. og Elektricitetsværk (opf. 1918); *Krollerup* (1569 Kroldrup) med Kbmshdrl.; *Bøg-*

balle (1460 Bøgbaly) med Privatskole, 2 Kbmshdrl. og Mejeri (opr. 1884); *Baastrup* (1409 Bostrup) med Forsamlingshus (opf. 1905) og Kbmshdrl.; *Gammelsole* (1478 Soele, 1575 Gamle Soelle) med Skole, Privatskole, Missionshus (opf. 1922, Arkt. Frits Jensen, Vejle), 3 Kbmshdrl., Ml. og Andelsmejeri (opr. 1908); *Solskov* (Soleskov; 1575 Suolskof) med Kbmshdrl. Saml. af Gde og Hse: *Solkær, Krage-lund Fæled* med Privatskole og Kbmshdrl., *Blæsbjærg, Gammelmark, Nørrehede*. Gaarde: Hovedgaarden *Agersbøl* (1528 Agitzbølle) har 44,6 Td. H., Ejds. 500, Jordv. 295; c. 334 ha, deraf Ager 254, Eng 17, Skov 52, Mose 3. *Ballegd., Løgballelund, Løgballegd., Solbjærggd., Store- og Lille-Sovedal. Gøgemølle, Vejr- og Vandml.*

Øster-Snede S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjærg

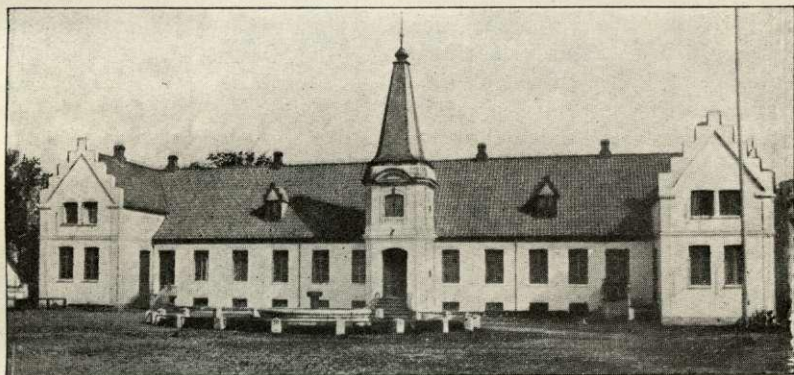
Øster-Snede Kirke.

m. fl. Hrd.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 110. og 111. Lægd. Kirken er selvejende.

Den store Kirke, vistnok indviet til Skt. Nicolaus, bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. samt Korsarm og Vaabenhus mod S. Koret, der synes at have haft Apsis, samt Skibet er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Dobbeltsoffel med Skraakant, senere ombyggede foroven med Mursten. Syddøren og Korbuen, med profilerede Kragbaand, er bevarede; Norddøren, en Dør i Koret og flere Vinduer ses tilmurede. Ved Korbuen findes Nicher til Sidealtre. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvelvinger, og Taarnet, hvis hvelvede Underrum har Rundbue ind til Skibet, den ligeledes hvelvede Korsarm, med Spidsbue ind til Skibet, og Vaabenhuset opførtes af Granitkvadre og Munkesten. Katolsk Fløjaltertavle fra c. 1500 med Apostelfigurer paa Fløjene, omdannet i Renæssancetiden (vistnok 1606) og med et Maleri fra 1846 (Christus i Getsemane) i St. for den oprindl. Midtgruppe. Alterbordspanel fra c. 1600. Prædikestol fra 1641. Romansk Granitfont med Dobbeltløver. Foran Korbuen stort Krucifiks fra c. 1450. I Korsarmen en Malmlysekrone, skænket af Præsten Matthias Selmer, † 1738. Der er i 1870'erne iagttaget Spor af Kalkmalerier. Af de Begravelser, der omtales i D. Atl., findes nu intet Spor; et muret Gravkammer fandtes dog foran Kordøren ved Udgravning til Varmeanlæg, med en Blyplade fra Pernille Mouridsdatters Kiste (se under Agersbøl).

Agersbøl var oprindelig en Landsby, hvori Righovmester Hr. Mogens Gøye fik 1 Gaard med sin første Hustru Fru Mette Albretdatter Bydelsbak († 1513), der havde faaet den efter sin Moder Fru Pernille Axelsdatter Brok. 4 Gde sammesteds

skødede Stefan v. Bülow's Enke Margrethe 1528 til Mogens Gøye, hvis Datterdatter Margr. Justsdatter Høeg (Enke efter Chr. Quitzow) 1595 skrives til A., som 1632 tilhørte hendes Brodersøn Just Høeg til Bjørnholm, men 1638 (da 32 Td. H.) Jørg. Juul til Laage, som 1665 sluttede en Forening (kgl. konf. 1667) med sin Hustru Eline Hansd. Arenfeldt († 1676), hvorefter hun paa Livstid skulde beholde baade hans og hendes egen Part i A. Hendes Arvinger skødede 1676 deres Part (16 Td. H.) af A. til Laurids Brorsen til Dybvad, der senere udkøbte andre Parthavere (bl. a. købte han 1677 10 Td. H. i A. af Rudolf v. Offenber) og 1681 skødede A. (32 Td. H.) til Oberstløjtn. Kai de la Mare, † 1713, hvis Søn Oberstløjtn. Hieronymus de la M. († 1727) derefter ejede den. Paa Aukt. efter ham blev den (45, Gods 211 Td. H.) 1728 købt for 15,004 Rd. af Jørgen Jørgensens Enke Pernille († 1750). Dernæst ejedes den af hendes Søn Mourids Jørgensen, † 1753; 1760 tilhørte den Poul Marcussen til Ørumgd., som 1769 skødede A. (44, Bøndergods 215 Td. H.) og Ørumgd. for 45,000 Rd. til sin Søn Peter M. († 1779), hvis Enke Inger Nielsd. Saabye († 1810) 1797 skødede A. (44, 24 og 268 Td. H.) for 50,000 Rd. til sin Svoger Justitsrd. Marcus Pauli Marcussen til Krastrup, der s. A. skødede den til sin Søn Justitsrd. Poul Marcussen til Krastrup og Svigersøn U.

Agersbøl.

Chr. v. Schmidten til Urup, som 1797 fik kgl. Bevill. paa, at Gden maatte beholde sin Frihed, naar Godset frasolgtes; førstn. skødede 1799 sin Part i A. for 30,000 Rd. til sidstn., der frasolgte en stor Del af Bøndergodset og 1801 (Skøde af 1804) afhændede Gden (44, 24 og 122 Td. H.) for 74,000 Rd. til Forvalter E. Chr. Grave Hoppe til Lillerup, som 1807 solgte den (44, 45 og 34 Td. H.) til Forpagter Joh. Otto Andersen († 1849), som 1811 solgte den for 32,000 Rd. slesv.-holst. Kurant til Joh. Smidt til Gyllingnæs, hvis Dødsbo 1816 (Skøde 1819) afhændede den for 32,000 Rd. til Major J. P. Ingwersen til Vivgd., der 1821 skødede den (44, 45 og 11 Td. H.) for 32,000 Rbd. r. S. til sin Søn Mart. I. († 1862). Da hans Søn Johs. P. I., dør havde overtaget den for 250,000 Rd., var død 1878, solgte hans Enke den 1880 for 464,500 Kr. til H. Hastrup, fra hvis Konkursbo den 1888 overtoges for c. 300,000 Kr. af Prokurator M. F. C. Zahn i Kolding, som 1911 solgte den til Juan A. Rothaus, der 1917 afhændede den for 575,000 Kr. til et Konsortium, som 1918 solgte den til Holm, af hvem den s. A. købtes for 625,000 Kr. af A. P. Eriksen, som 1919 solgte den for 825,000 Kr. til Raun og Albertsen. Efter at have tilhørt C. I. Petersen kom den 1924 til den nuv. Ejer Andr. Jensen for 650,000 Kr. — Hovedbygningen, med Rester af de tidligere Grave, er opf. 1845 og 1884 og bestaar af en 43 m lang grundmuret Længe i 1 Stokv. med Kælder og foran Hovedindgangen et Taarn med Spir; desuden to Sidefløje. Den ældste Bygning, der „i sin Velstand“ havde haft et højt Taarn og et Kapel, blev nedbrudt 1739 af Madame Jørgensen, som derefter opførte en ny Hovedbygning af Bindingsværk.

Til *Krollerupgaard* nævnes 1652 Laurids Mund. — I *Sole* boede 1459 Væbneren Claus Jensen (Dyre); omt. samtidig skrev Svend Torbernson (Udson) sig i „Soliskovgaard“. Ogsaa Claus Jensens Datter Karen (g. 1. m. Chr. Steen, 2. m. Mour. Stygge)

skrives til *Solskov*. — I Præstebetn. 1638 og Matriklerne 1664 og 1688 omtales nogle Huse Moduigh, Maivig, som allerede var nedbrudte 1660 og lagt under Agersbøl Hgd. De laa V. for Kirken.

I Dske Atlas omtales umiddelbart ved Ø-Snede en stor Gravhøj, i hvilken Sagnet lader Kong Snio være begravet. Denne Høj er nu overpløjet. Ogsaa de c. 12 andre Gravhøje, som kendes i Sognet, især beliggende i dettes midterste og sydl. Del, er nu ødelagte eller udjævnede. Den oprindl. ganske anselige *Brohøj* (1638: *Bredhøj*) ved Agersbøl bærer en Vejrmølle.

Grejs Sogn (*G.-Sindbjerg Km.*) omgives af Annekset Sindbjerg, hvori det har flere Enklaver, Ø-Snede og Hornstrup Sogne, Tørrild Hrd. (Hover, Jelling og Kollerup S.), hvorfra det delvis skilles ved Grejs Aa, samt Vindelev Sogn. Kirken ligger c. 6 km N. for Vejle. De højliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt, Bavnbjerg, 105 m; Batteribanke, 104 m) er overvejende lerede, mod V. dog lette og sandede. En Del Skov (Grejs Skov). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Vejle til Viborg og Vonge samt Vejle-Herning-Struer Banen.

Befolkning i 1925: 925 (1801: 388, 1850: 816, 1901: 791). Gde og Hse (1921): 207. Det saml. Hartk. (1905): 166 Td.; 50 Gde med 141 og 75 Hse med 25 Td. Hartk., samt 10 jordløse Hse. Ejds. (1924): 2175, deraf Jordv.: 892. Areal: 1401 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 28 ha, Rug 35, Byg 103, Havre 244, Blands. til Modenhed 89, Kartofler 17, Foderroer 181; Brak udgjorde 56 ha, Grønfoder og Græsning 390, Haver o. l. 27, Torvemoser 6, Skov 168, Vandar. 4. Kreaturhold (1924): 253 Heste, 1502 Stk. Hornkv. (deraf 823 Køer), 27 Geder, 62 Faar, 1441 Svin.

I Sognet Byerne: *Grejs* (c. 1330 Greese) med Kirke, Præstegd., Skole, Misionshus (opf. 1898), Forsamlingshus (opf. 1895), Brugsforen., Kbmshdl. og Vandværk (anl. 1915); noget af *Holtum* (1429 Holtu, 1460 Holtum; i Enklaverne i Sindbjerg S., Resten hører til Sindbjerg, se p. 586) med Fattiggd. for G.-Sindbjerg Km. (29 Pl.), Skole og Brugsforen. *Højgaard Jærnbanehpl. Husby*, Hse. Gaarde: *Højgaard* (1438 Høwithgaard), med Teglværk og lille Elektricitetsværk, har 7,1 Td. H., Ejds. 145, deraf Skoven 45, Jordv. 50, deraf Skoven 19; c. 130 ha, deraf Ager 44, Eng 10, Skov 72. *Rodengd., Pladsbjerg, Fruens Møllested. Grejsdalens Stole- og Møbelabrik* (tidl. Grejsmølle Klædefabrik; A/S fra 1899, Aktiekap. 60,000 Kr.). *A/S Grejs Mølle Fabrik* (Licithin; grl. 1912 i Aarhus under Navn Dansk Compound Lard Fabrik, og 1918 flyttet til Grejsdalen; Aktiekap. 140,000 Kr.).

Grejs S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjerge m. fl. Hrd.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4 Udskrivningskr. 94. og 95. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken, der bestaar af Skib og Kor med tresidet Afslutn. samt et i den øvre Del ottekantet Taarn med Spir over Smaagavle, er opf. 1882 (indv. ^{17/12} 1882), i Stedet for den gamle Fraadstensbygning. Den er i Spidsbuestil, af røde Mursten, med dekoreret Bjælkeløft (Arkt.: Olivarius). Over Indgangsdøren i Taarnets Vestmur sidder en Tympanon af Granit; Taarnrummet er Forhal. Ny Altertavle med Hautrelief (Himmelfarten) af Fjeldskov. Prædikestolen, fra Chr. IV's Tid, og den romanske Granitfont (med Mande-

hoveder og Løvværk) er fra den gamle Kirke. Figureerne fra den gl. Altertavle (Christus, Maria og Johannes, samt Apostlene) er opsatte omkring i Kirken. Ved Vestmuren et Pulpitur med Orgel. I Forhallen Ligsten over Præsten Knud Christensen, † 16 . . ; i Taarnets 2. Stokv. et smukt udskaaet gotisk Egetræsskab fra den gl. Kirke. (Om den gl. Kirke se Marius Hansen, Grejs gl. Kirke, i Vejle Amts Aarb. 1919).

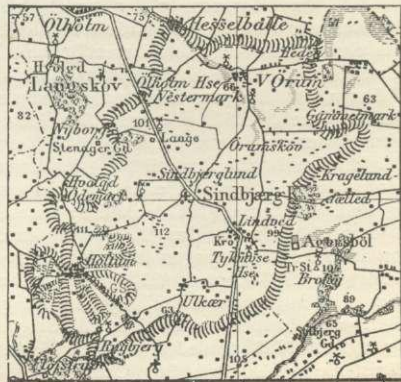
Højgaard er en gammel Hovedgaard, som nævnes 1431 (Høudtzgaard) og 1438 (Høwithgaard) som tilhørende Fru Inger Hermansd. (Pennow), Enke efter Niels Vognsen. Hun gav den 1440 (Høffuitzgd.) til Maribo Kloster, hvorfra den ved Reformationen kom til Kronen, der 1579 mageskiftede den til Henrik Holck til Rønhave; hans Sønner Bertel, Ditlev († 1633) og Rigsråd. Christen H. til Bustrup († 1641) nævnes alle til H. og ligeledes (1622) førstnævntes Søn Henrik H. til Hvolgd., men 1624 tilhørte den Otte Pedersen Brahe, og s. A. blev Fr. Munk til Haraldskær indført i H., hvortil senere dennes Søn Jørg. M. skrev sig. 1653 tilhørte den Fru Mette Rosenkrantz, Erik Billes, og 1662 ejede hendes Søn Erik Bille H. med Bøndergods (28 og 139 Td. H.), som hans Broder Anders B. til Løgismose 1680 skødede (i alt 189 Td. H.) til Oberst Otte Fr. v. Gamm til Grundet, efter hvis Død H. (21 og 155 Td. H.) 1698 udlagdes for 7522 Rd. til Datteren, Christine Charl. v. Gamm, hvorefter den med Tiender og Bøndergods (21, 38 og 201 Td. H.) 1704 solgtes ved Aukt. for henholdsvis 80 Rd. 2 Mk., 40 Rd. 1 Mk. og 60 Rd. 2 Mk. pr. Td. H. til Assessor Peder Lassen til Rødslet, som 1706 skødede H. (21, 38 og 205 Td. H.) for henholdsvis 80, 40 og 63 Rd. pr. Td. H. til Friherre Chr. Güldenchrone til Vilhelmsborg. Han skødede den 1730 til Kronen, der 1743 ved Aukt. solgte H. med samme Tilligg. til Forp. Peder Hvas' Enke Maren Mikkeldatter (1744 g. m. Mads Pedersen Møller, † 1748), som 1749 skødede H. til Schack Brockdorff til Grundet for 14,000 Rd. H. havde saa Ejer fælles med Grundet indtil 1804, da Arvingerne efter H. H. Lüttichau (der 1791 havde faaet kgl. Bevill. paa at sælge Bøndergodset uden at Hovedgden derved skulde miste sin Frihed og 1798 Tilladelse til at udparcellere Gden) 1804 (efter Købekontr. af 1801) skødede Hovedparcellen af H. til Jens Hundevadt (før til Sønderkov), † 1806, hvorefter den (14 Td. H.) paa Aukt. 1807 købtes for 10,030 Rd. af Ove Chr. Colding († 1853), hvis Søn Didr. H. C. († 1855) og Svigersøn Peder Pedersen († 1882) derefter ejede den (1854 7 Td. H.). Da sidstnævntes Enke Elisabeth. Andr. f. Colding døde 1891, kom H. til E. Karlsen, der endnu ejer den. — Hovedbygningen var opf. ved Midten af 18. Aarh., efter at Ladebyg. var afbrændt ved Lynild. — Præsteindberetningen 1638 til Worm omtaler et Voldsted ved Højgaard. I 19. Aarh.'s Beg. fandtes der Spor af en aflang, firsidet Bygning, „Højborg“, med et svært, dybtliggende Fundament af Munkesten. (Magazin for Rejseigttagelser III 1823 p. 146). Spor ses endnu, Rester af Volde og Grave og Brokker af Munkesten.

Grejsdalen, baade i dette og Hornstrup Sogn (og Hover S. i Tørrild Hrd.), er bekendt for sin dejlige Natur med rig Afveksling af høje, skovklædte Bakker og store Enge omkring Grejs Mølleaa.

Østligst i Sognet findes Spor efter et Par nu nedpløjede Gravhøje; iøvrigt kendes nu ingen Høje i Sognet. I Præsteberetn. fra 1638 nævnes i Sognet *Troldhøj*, samt „nogle smaa Høje“.

Sindbjærg Sogn (*Grejs-S. Km.*),

Anneks til Grejs, omgives af dette (der har nogle Enklaver i Sognet), Vindelev, Langskov, Uldum og Ø-Snede Sogne. Til Sognet hører 2 Enklaver mellem Grejs og Vindelev Sogne samt en Enklave (Laage Kær) mellem Uldum og Langskov Sogne. Kirken ligger c. 10 km N. for Vejle og c. 19 km VSV. for Horsens. De højtliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt 113 m) er overvejende lerede og muldrige. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Viborg.

Befolkning i 1925: 1214 (1801: 624, 1850: 1151, 1901: 1254). Gde og Hse (1921): 242. Det saml. Hartk. (1905): 311 Td.; 81 Gde med 260 og 126 Hse med 51 Td. Hartk., samt 9 jordløse Hse. Ejds. (1924): 5198, deraf Jordv.: 2530. Areal: 2376 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 58 ha, Rug 65, Byg 217, Havre 460, Blands. til Modenhed 156, Kartofler 37, Foderroer 370; Brak udgjorde 58 ha, Grønfoeder og Græsning 759, Haver o. l. 37, Tørvemoser 8, Skov 41, Heder og Lyngbakker 4, Vandar. 5. **Kreaturhold** (1924): 376 Heste, 2298 Stk. Hornkv. (deraf 1250 Køer), 19 Geder, 56 Faar, 2356 Svin.

I Sognet *Sindbjærg* (c. 1330 Synderbyergh, 1342 Sindbyeriigh, 1382 Synbyrky) Kirke og Skole, og Byerne: *Lindved* (1478 Linduid, 1479 Linvæ) med Missions- og Forsamlingshus (begge opf. 1899), Spare- og Laanekassen i Sindbjærg S. (opr. 1868; $\frac{21}{3}$ 1924 var Indsk. 177,467, Reserver 15,703 Kr.), Kro, Brugsforen., 2 Kbmshdler., Ml., Andelsmejeri (opr. 1906; udskilt fra Ulkær), Vandværk, Andels-Elektricitetsværk (opr. 1915) og Brevsamlingssted; *Vester-Ørum* (1475 Ørom) med Skole, Forsamlingshus og Kbmshdl.; *Sindbjærglund* (1610 Sindbieriglundi) med Forsamlingshus og Kbmshdl.; *Ulkær* (1582 Ulkier) med Kbmshdl., Andelsmejeri (opr. 1884, indtil 1885 Fællesm., ombygg. 1906) og Vandværk; en Del af *Holtum* (se p. 584; 1610 Holtum) med Vandml. med Bageri. Saml. af Gde og Hse: *Tykmoose*, *Kærskifter*, *Agersbøl*, *Heden*, *Ørumskov* med Kbmshdl., *Ørum Vestermark*, *Laagemark* med Kbmshdl. og Ml. (Laage Ml.), *Rugbjærg*. Gaarde: *Laage* (1406 Løghæ, Loghæ): 10,0 Td. H., Ejds. 103, Jordv. 60; c. 64 ha, deraf Ager 51, Eng 3, Skov 6. *Sindballegd.*, *Lille-Sindballegd.*

Sindbjærg S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr.' 112. og 113. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne (siden 1806).

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V. Kor og Skib er fra romansk Tid, af Fraadsten. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvalvinger, og der tilbyggedes Taarn og Vaabenhus, som begge nedbrødes 1885, da det nuv. 35 m høje Taarn af røde Mursten paa Granitsokkel og med ottekantet Spir over fire Gavle opførtes; det hvælv. Underrum er Forhal. Ny Altertavle med et Maleri (Christus). Kalken er skænket 1656 af Jørgen Juul og Ellen Arenfeldt, Stagerne i 1659 af samme Jørgen Juul, „efter at Polacherne haver bortrøvet de forrige“. Romansk Granitfont. Prædikestol fra 1599. I en Frise langs Pulpituret er anbragt flere Figurer fra en katolsk Altertavle (c. 1500). (Et Antemensale fra Slutn. af 12. Aarh., af Egetræ med Rester af Beklædning af forgyldte, drevne Kobberplader, er nu i Nationalmus.). Mindetavler over Jens Jørgensen Jelling til Laage, † 1679, og Hustru, samt hans Forp. paa Laage Chr. Albretsen Tot, † 1703, og over Familien Hauch, opsat 1717 af L. Fogh i Ribe. I et Rum ved den nordl. Side af Forhallen staar to Kister med Lig af Niels Fogh, † 1787, og Søren Fogh til Laage, † 1794. Paa Korbuen er der fundet Kalkmalerier (to Helgenfigurer) ligesom Rester af Dekorationer i Skibet, fra Midten af 15. Aarh. (se M. Petersen, Kalkm. p. 8 og T. XXIII). Paa Kirkegaarden er Historikeren Dr. phil. J. P. Jacobsen († 1915) begravet. (Litt.: Chr. Kibæk, Fra S. Kirke, i Vejle Amts Aarb. 1913).

Laage har tidligere været en Hovedgaard, der 1406 og 1429 ejedes af Niels Andersen (Skeel), 1464 af dennes Søn Henneke Nielsen, 1492-1531 af Palle Juel, der efter af dennes Sønner Jørgen († 1593) og Peder († 1604). 1526 tilhørte den (1638 24 Td. H.) Fru Dorthe Juul til Mejlgd., Jørgen Kaas', 1662 (20 Td. H.) hendes Brodersøn Jørgen Juul til Agersbøl, efter hvis Død (han døde barnløs) Markvar Rodsteen til Lundsgd. og Rud. v. Offenberg 1670 skødede deres Arveparter i L. til hans Broder Hans Juul til Staarupgd., fra hvem den (25 Td. H.) med en Del Gods 1678 ved Indførsel udlagdes for 5100 Rd. til Forpagter Jens Jørgensen Jelling († 1679). Dennes Enke Anne Nielsd. Obling († 1703) ægtede 1688 Biskop Ancher Ancherens († 1701), og paa Aukt. efter dem i 1704 købtes L. (27 og 141 Td. H.) for 11,330 Rd. af Oberst Ditl. Brockdorff til Hvolgd., hvorefter den kom til Svigersønnen Hieronymus de la Mare til Agersbøl og af ham 1723 skødedes (28 Td. H. samt en Del Gods) til Byfoged i Horsens Rasmus Christensen Leth, hvis Søn Chr. L. 1748 skødede L. med Tiende og Gods (28, 7 og

203 Td. H.) for 14,500 Rd. til Kammerrd. Søren Laursen Fogh († 1794). Han fik 1767 kgl. Bevill. paa at sælge Godset og skødede s. A. L. (28, 24 og 80 Td. H.) og ufri Jord under Hgden (4 $\frac{1}{2}$) for 20,000 Rd. til Kapt. Chr. Fr. v. Bülow († 1804), der 1775 skødede den (i alt 31 Td. H.) for 7700 Rd. til Kammerrd. Jakob Kruse († 1781), der maatte gøre Opbud, hvorefter L. købtes paa Aukt. 1778 af Kommerceraadinde E. M. Kruse til Hvolgd. for 6960 Rd. Hun skødede den 1781 til Hans Hansen, der 1784 solgte den (31 Td. H.) for 11,200 Rd. til Peder Høyberg fra Bubelgd. paa Fyn. Paa Tvangsaukt. hos ham 1788 blev den for 8550 Rd. købt af Iver Hansen til Rolsegd., og kom derefter til Kmjkr. Chr. Wormskjold († 1791), hvis Arvinger s. A. fik Tilladelse til at udstykke den i 20 Parceller og 1792 skødede Hovedparcellen m. m. (17 Td. H.) for 8135 Rd. til Johs. Aagaard († 1796), som 1795 solgte den (12 $\frac{1}{2}$ Td. H.) for 8160 Rd. til Søren og Anders Holst fra Damgd., som 1798 ved Aukt. solgte den for 9000 Rd. til Jonas Poder til Nielsbygd., som 1803 skødede den til Sønnike Møller († 1807), hvis Enke Bodil S. Hartvigsdatter († 1817) 1810 skødede den til Peter Jørgensen Alsted († 1838). Gden tilhørte derefter Holg. V. Petersen († 1849) og blev 1869 af C. Krogh solgt for 42,000 Rd. til Forv. Hansen fra Hostrup, som 1877 afhændede den for 154,000 Kr. til Ulbech til Randsgd., som ejede den til 1892, da den for 80,000 Kr. kom til P. Andersen, som 1913 solgte den til Landbrugskand. J. Jespersen, der nu ejer den. — SV. for Gaarden i Engin ligger *Slotsbanken*, hvor den gl. Gd. skal have ligget.

Hr. Timme Godendorp pantsatte 1342 al „Sindbyeriigh“ til Henneke Byman.

SØ. for Kirkegaarden har der tidl. været en hellig Kilde, *Vor Frue Kilde* (ifl. Præstebetrn. fra 1638).

Under Sindbjerglund ligger i Skov 3 mindre Gravhøje. De c. 35 andre Gravhøje, som kendes i Sognet, er derimod alle overpløjede eller sløjfede; Halvdelen af disse dannede N. for Laage en ret tæt Gruppe, og V. og S. for Gaarden har der ligget 8 andre Høje.

Litt.: J. Alsted, Sindbjerg Skoles Oprettelse 1741, i Vejle Amts Aarb. 1924.

Uldum Sogn omgives af Annekset Langskov, Sindbjerg og Ø.-Sned Sogne samt Aarhus Amt (Nim og Vrads Hrd.), hvorfra det skilles ved Gudenaas og dens Biaa Lilleaa. Kirken ligger c. 16 km N. for Vejle og c. 16 km V. for Horsens. De højtliggende, jævne Jorder (højeste Punkt, Ovnbjerg 80 m) med enkelte Bakkestrøg er overvejende sandmuldede med gruset Underlag. Mod NV. Uldum Kær (1638 Gunkier, γ : Gudenkær), der fortsættes i Ølholm, Tørring og Aale Kær. Gennem Sognet gaar Horsens-Tørring Banen.

Befolkning i 1925: 1216 (1801: 222, 1850: 523, 1901: 877). Gde og Hse (1921): 220. Det saml. **Hartk.** (1905): 135 Td.; 35 Gde med 112 og 114 Hse med 23 Td. **Hartk. Ejds.** (1924): 3067, deraf **Jordv.**: 1154. **Areal:** 1383 ha, hvoraf (1919) beesaet med Hvede 1 ha, Rug 75, Byg 70, Havre 158, Blands. til Modenhed 123, Kartofler 59, Foderroer 194; Brak udgjorde 9 ha, Grønfoder og Græsning 577, Haver o. l. 21, Tørvemoser 42, Skov 8, Vandar. 5. **Kreaturhold** (1924): 213 Heste, 1253 Stk. Hornkv. (deraf 683 Køer), 8 Geder, 22 Faar, 1346 Svin.

I Sognet Byerne: *Uldum* (c. 1330 Wollum) — $\frac{1}{2}$ 1921: 90 Gde og Hse med 515 Indb. (1911: 492 med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 76, Mejeri 7, Haandv. og Ind. 158, Handel 67, Transport 32) — med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1916), privat Kostskole („Helle“), Folkehøjskole (se ndfr.), Forsamlingshus (opf. 1888), Apotek, Uldum Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1871; $\frac{31}{2}$ 1924 var Indsk. 382,147, Reserver 35,969 Kr.), Filial af Horsens Bank, Kro, Afholdshjem, Markedsplads (Marked i Apr. og Sept. med Heste og Kreat.), Kbmshdr., ML, Savværk, Maskinfabr., Mejeri (opr. 1906), Elektricitetsværk (privat, opr. 1906), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Hesselballe* (1323 Hæssælbaligh) med Skole, Kbmshdr.

og Kalklejer. Saml. af Gde og Hse: *Uldum Kær, Uldum Hede, Uldum Langager, Uldum-Søndermark, Hesselballe Kær, Østergaarde, Guldkær, Kalbæk*. Gaarde: *Langager, Kærgd., Anbjærggd., Godrum*.

Uldum S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Langskov S., har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjerge m. fl. Hrdr.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 107. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Skib og Kor med tresidet Afslutn. samt Taarn med firsidet Spir mod V. og er opf. 1883 af røde Mursten i gotisk Stil (Arkt.: Olivarius) i Stedet for den nedbrudte, brøstfældige romanske Fraadstenskirkke. Taarnets Underrum, med Bjælke-

Poul Martin Møllers Monument i Uldum.

loft, er Forhal; over den et Galleri ind til Skibet. Aaben Tagkonstruktion i Skib og Kor. Ny Altertavle med et Maleri (Opstandelsen; Kopi af C. Bloch). Prædikestolen, i sen Barokstil fra Slutn. af 17. Aarh., og den romanske Granitfont er fra den gl. Kirke. Over Korbuen et lille Krucifiks. Ligsten over Karen Terkelsdatter, † 1706, g. 3 Gange med Præster. Tolv Apostelfigurer fra en katolsk Altertavle (c. 1500) og den tidligere Tavle fra c. 1700 (hvori Skabet fra den sentmiddelalderlige Flojttavle er benyttet) findes i Kirken.

Nicolaus Jønsson de *Hæssælbaligh* nævnes 1323.

For Digteren Poul Martin Møller († 1838), der er født 1794 i Uldum, hvor Faderen, Forfatteren, Biskop Rasmus M., dengang var Præst, er der paa en Høj i Byen ^{21/2} 1874 afsløret en 2 m høj Granitmindesten. — I et Anlæg i Uldum er ogsaa 1881 rejst en 2 m høj Granitmindesten for Politikeren og Lægprædikanten, Gaardejer Jens Jørgensen (f. i Uldum 1806, † 1876, se p. 371), og sst. er rejst en Genforeningssten.

Uldum Folkehøjskole, den næstældste i Danmark, oprettedes 1849 af sen. Folketingsmd. Rasmus Sørensen med Underst. af Fr. VII, men den standsedes s. A. paa Gr. af Krigen, og fortsattes senere af E. M. Rottwitt, der ledede den til 1872; selvstændig Bygn. opførtes 1852, ny Bygn. 1905 og flere senere Udvidelser, bl. a. er tilbygget et Taarn, og der er nu Pl. til 120 Elv. Fra 1911 har Skolen været ledet af Svenning Pedersen, der 1915 købte den. Der er Karleskole om Vinteren og Pigeskole om Sommeren. (Se K. Kristensen, Et Mindeskr. om U. Højsk., Kbh. 1909; S. Forf., U. Højsk. og E. M. Rottwitt, i Højskolebl. 1888, Sp. 1409 fig.; S. Kristensen, U. Højsk.s 60-Aars Jub., sst. 1909 Sp. 961).

Kun ganske enkelte og nu udjævnede Gravhøje kendes i Sognet.

Uldum S., der tidl. i kommunal Hens. var forenet med Annekset Langskov, er fra $\frac{1}{4}$ 1917 en selvstændig Kommune.

Langskov Sogn, Anneks til Uldum, omgives af dette, Sindbjærg, Vindelev og Hvejsel Sogne samt Aarhus Amt (Vrads Hrd.), hvorfra det delvis skilles ved Gudena og Ølholm Bæk. Kirken ligger c. 13 km N. for Vejle. De højliggende, mod S. stærkt bakkede Jorder (højeste Punkt 111 m; Bavnehøj, Hestebjærg) er frugtbare og lerede, delvis dog ogsaa lette og sandede, især mod NØ. En Del Eng og Mose (Ølholm Kær); lidt Skov (Hvolgaard Sk.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Viborg og Horsens-Tørring Banen.

Befolkning i 1925: 664 (1801: 269, 1850: 571, 1901: 579). Gde og Hse (1921): 140. Det saml. Hartk. (1905): 181 Td.; 44 Gde med 170 og 53 Hse med 11 Td. Hartk., samt 24 jordløse Hse. Ejds. (1924): 2529, deraf Jordv.: 1260. Areal: 1335 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 33 ha, Rug 37, Byg 142, Havre 218, Blands. til Modenhed 72, Kartofler 21, Foderroer 171; Brak udgjorde 23 ha, Grønfoder og Græsning 462, Haver o. l. 28, Tørvemoser 23, Skov 52, Vandar. 4. Kreaturhold (1924): 192 Heste, 1282 Stk. Hornkv. (deraf 652 Køer), 23 Geder, 51 Faar, 1383 Svin.

I Sognet Byerne: *Langskov* (c. 1330 Langskogh) med Kirke, Skole, Forsamlingshus (opf. 1891), Langskov Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1869; $\frac{21}{3}$ 1924 var Indsk. 139,991, Reserver 6376 Kr.); *Ølholm* (1429 Øthleholmsgardh) med Skole, Forsamlingshus, Fattighus, Kro, Kbmdshdr., Maskinfabr., Mejeri (opr. 1906), Elektricitetsværk (privat; opr. 1912), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Nyborg* (1570 Nyborg) med Skole. Saml. af Gde og Hse: *Ølholm Kær*, *Hovgaarde*, *Have* (1688 Ofverhaug), *Ølholm Huse*, *Hvolgaard Ødemark*. Gaarde: Hovedgaarden *Hvolgaard* (1434 Hvolgaard) har 26,5 Td. H., Ejds. 315, Jordv. 189; c. 197 ha, deraf Ager 148, Eng 11, Skov 28, Mose 3. *Stenagergd.*: 11,6 Td. H., Ejds. 142, Jordv. 90; c. 82 ha, deraf Ager 71, Eng 7, Skov 2. *Marselisborg*, *Mølholm*.

Langskov S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Uldum S., har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjærg m. fl. Hrdr.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 108. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken, der bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V., er opf. 1880 af røde Mursten paa Granitsokkel i romansk Stil (Arkt.: Olivarius) i Stedet for en ældre Kirke. Det indre har fladt Loft. Taarnrummet er Forhal. Altertavle med et Maleri (Kopi af A. Dorphs Christus i Emaus). Alterstager fra 1698. Den romanske Granitfont med Løvefigurer og Liljeornamenter og Prædikestol i Renæssancestil er fra den gamle Kirke. I Taarnet et katolsk Alterskab fra c. 1500 med Maria og Jesusbarnet, Skt. Jørgen med Dragen, Skt. Erasmus og, paa Fløjene, Apostlene.

Hvolgaard tilhørte i kat. Tid Ribe Bispestol, der lod den bestyre af Officialer, blandt hvilke nævnes Oluf Pederen, Præst, 1434, Jens Tun, Provst, 1471, Jens Andersen, Præst, 1475, Niels Skram 1479, Morten Bang 1486, Palle Juel 1492, Claus Sested til 1531 og Peder Juel 1532. Ved Reformationen blev H. et kgl. Len, indtil 1570, da Fr. II solgte Gden til den sidste Lensmd. Jørgen Sested († 1618), som 1573 vilde „lade sin Gd. H

opbygge"; saa ejedes den af Albert Friis til Haraldskær, † 1601, hvis Datter Else 1612 ægtede Henrik Holck, fra hvem den 1624 kom til Anders Friis til Vrejlev Kl., der 1625 solgte den til Caspar Rantzau til Schmoel, hvis Søn Landrd. Henr. R. († 1644) ejede den (48 Td. H.) 1638; 1660 tilhørte den Fru Ide Rantzau; 1680 skødede Enevold Brochmand H. (48 Td. H.) med en Del Gods til Generalmajor Hans Fr. Levetzau til Oksholm, der 1696 solgte den (31) med Tiender (30 Td. H.) og Gods til Oberst Dtl. Brockdorff til Estrup († 1737), hvis Svigersøn Oberstløjtn. Hieron. de la Mare til Agersbøl 1722 skødede H. med Tiender og Gods (32, 30 og 205 Td. H.) samt 12 jordløse Huse til Forpagter paa Møgelkær Jakob Kruse. Da hans Enke Elisabeth Bang var død 1750. overtog Sønnen Kommercerd. Hans K. († 1765) 1751 Gden, som derpaa ejedes af dennes Enke Elisab. Marie Winding († 1793), der 1784 skødede H. (35, ufri Jord 6, Tiender 46, Bøndergods 273 Td. H.) for 44,516 Rd. til sin Søn Landvæsenkomm., Kammerrd. Anders Winding Kruse († 1813), der 1789 fik kgl. Bevill. paa at sælge Godset uden Tab af Hgdens Frihed og 1795 Tilladelse til at udparcellere den. Paa Aukt. efter ham 1814 købtes den med Langskov Kirke (26 og 15 Td. H.) samt 24 Hse for 114,100 Rbd. N. V. af Rasm. Ægidius (senere til Kvistrup), kom c. 1822 til Fr. Brechling († 1875) og 1846 for 86,000 Rd. til Claus Henr. Jessien († 1879), som 1866 solgte den (35 og 11 Td. H.) for 140,000 Rd. til C. E. Fraas († 1868), hvis Arvinger 1870 afhændede den for 154,000 Rd. til cand. phil. L. A. Steensen-Leth († 1917), hvis Dødsbo 1919 solgte den for 700,000 Kr. til J. P. Rasmussen, der 1920 for 600,000 Kr. solgte den til J. Bech, men den blev 1923 ved Tvangsaukt. atter (for 301,000 Kr.) overtaget af Rasmussen. S. A. solgtes den af Randers Diskontobank for 385,000 Kr. til nuv. Ejer P. Bogh. — Hovedbygningen, 1 Stokv. med Kælder og fremspringende Midparti, samt to Sideflove, er opf. 1809, ombygget 1870-71.

I *Ølholm* har ligget en Adelsgaard, Øthleholmgaardh, som Peder Henriksen (Prip) til L-Taarup i Avning S. 1429 skødede til Hr. Erik Nielsen (Gyldenstjerne), der dog selv skulde indløse den fra Christiern Wille (Skram). Det er vistn. den samme Gd., som Dekanen Anders Skeel 1459 testamenterede til Ribe Bispestol under Navnet „Hovgaard“ (1570 fik Jørg. Sested fra Kronen sammen med Hvolgd. 5 Gde i Ølholm, hvoraf en kaldtes Hovgaard, og de nordøstl. Gde i Ølholm hedder endnu „Hovgaardene“).

S. for Langskov har ligget 2 store Gaarde *Staris*, der endnu fandtes 1570, men 1638 var ødelagte. S. for Kirken har ligget en By *Guldager*, der var øde 1638.

De c. 12 Gravhøje, som kendes i Sognet, ligger næsten udelukkende i dettes midterste Del; alle er nu overpløjede eller sløjfede.

Langskov S., der tidl. i kommunal Hens. var forenet med Uldum, er fra 1/4 1917 en selvstændig Kommune.

Vindelev Sogn (*Kollerup-V. Km.*), det mindste i Herredet og Anneks til Kollerup i Tørrild Hrd., omgives af dette (Kollerup S.), Hvejsel, Langskov, Sindbjærg og Grejs Sogne. Kirken ligger c. 10 km NNV. for Vejle. De højtliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt, Bavnbanke, 115,5 m) er lerede. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Vonge.

Befolkning i 1925: 417 (1801: 223, 1850: 430, 1901: 429). Gde og Hse (1921): 92. Det saml. Hartk. (1905): 110 Td.; 34 Gde med 96 og 51 Hse med 14 Td. Hartk., samt 2 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 1639, deraf Jordv.: 853. Areal: 815 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 29 ha, Rug 21, Byg 81, Havre 160, Blands. til Modenhed 49, Kartofler 16, Foderroer 89; Brak udgjorde 52 ha, Grønfoder og Græsning 243, Haver o. l. 12, Tørvemoser 10, Skov 11. Kreaturhold (1924): 146 Heste, 918 Stk. Hornkv. (deraf 497 Køer), 6 Geder, 14 Faar, 1142 Svin.

I Sognet Byerne: *Vindelev* (c. 1330 Wenderløff) med Kirke, Skole (opf. 1904), Missionshus (opf. 1898), Vindelev Sogns Sparekasse (opr. 1873; 31/3 1924 var Indsk. 247,584, Reserver 10,439 Kr.), Kro, Brugsforen. og Kbmshdl., samt Brugsforen. og Ml. ved Landevejen til Vejle; *Fløjstrup* (1579 Fløvstrup) med Elektricitetsværk (priv., opr. 1917) og Vandværk (priv.). Gaarde: *Sorgenfri, Raaballegd.*

Vindelev S., een Sognekommune med Hovedsognet Kollerup i Tørrild Hrd. (se p. 648), har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 109. Lægd. Kirken tilhører de fleste af Beboerne.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten og Mursten. Flere oprindl. Vinduer spores; Korbuen er bevaret. 1884 opførtes Taarnet, med Pyramidetag, af røde Mursten i gotisk Stil, og et Vaabenhus mod S. nedbrødes. Kirken har fladt Loft. Den restaureredes indvendig 1913. Ny Altertavle i gotisk Stil med Thorvaldsens Christus i Gibs. Romansk Granitfont med Lovfigurer og Løvværk og paa Foden Evangelistsymbolerne. Prædikestol fra 1578. I Skibet et Krucifiks. Ved en Restaur. 1879 fandtes i Koret Rester af Kalkmalerier fra 1527 (se M. Petersen, Kalkm. p. 9).

Kun 3 og nu ganske udjævnede Gravhøje kendes i Sognet.

Hvejsel Sogn omgives af Givskud og Ø-Nykirke Sogne, Aarhus Amt (Vrads Hrd.), Langskov og Vindelev Sogne samt Tørrild Hrd. (Kollerup og Jelling S.). Hvejsel Kirke ligger c. 13 km NNV. for Vejle. De højtliggende, til Dels bakkede Jorde (højeste Punkt 113 m; Ulvebanke; i Sognets vestl. Del findes Vandskellet mellem Gudena og Skern Aa) er mod Ø. ret muldrige og lerede, mod V. lette og sandede. Gennem Sognet løber Gudenaens Tilløb Alsted Mølleaa. Mod V. Bjerlev Hede (med Bjerlev Interessentskabs Plantage, anl. 1912, 29 ha, deraf 14 tilpl.) og Hvejsel Mose. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Vonge.

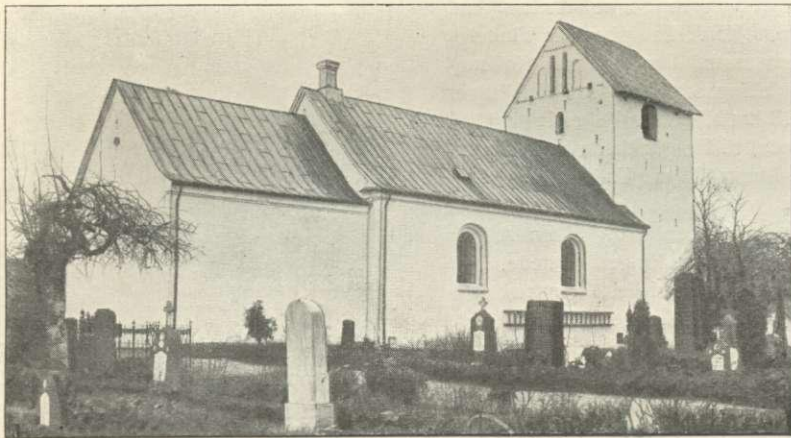
Befolkning i 1925: 1495 (1801: 628, 1850: 1410, 1901: 1318). Gde og Hse (1921): 321. Det samtl. Hartk. (1905): 334 Td.; 97 Gde med 292 og 137 Hse med 42 Td. Hartk., samt 8 jordløse Hse. Ejds. (1924): 5146, deraf Jordv.: 2480. Areal: 3048 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 72 ha, Rug 101, Byg 241, Havre 562, Blands. til Modenhed 174, Kartofler 58, Foderroer 460; Brak udgjorde 118 ha, Grønfoder og Græsning 908, Haver o. l. 57, Tørvemoser 29, Skov 65, Heder og Lyngbakker 49, Klitarealer og Stenmarker 2, Vandar. 6. **Kreaturhold** (1924): 490 Heste, 2855 Stk. Hornkv. (deraf 1584 Køer), 15 Geder, 60 Faar, 3397 Svin.

I Sognet Byerne: *Hvejsel* (c. 1330 Hwyl) med Kirke, Præsteb. (opf. 1919), Skole (opf. 1916, Arkt. Frits Jensen, Vejle), Spare- og Laanekassen for Hvejsel S. (opr. 1871; $\frac{21}{100}$ 1924 var Indsk. 1,153,999, Reserver 57,611 Kr.) og Kbmshdl.; *Bjerlev* (1487 Biærløff) med 2 Kbmshdlr., Ml. og Vandværk (privat); *Tremhuse* (1664 Thrimhuus); *Knude* (1556 Knude); *Favsing* (Fovsing; 1568 Faxin, 1688 Fousing) med Vandværk (privat); *Ildved* (Beg. af 15. Aarh. Ylwith) med Filialkirke, Skole (ombygg. og udvidet 1925), Brugsforen., Ml. og Mejeri (Svanholm; opr. 1883); *Aadal* med Forsamlingshus (opf. 1889), Kbmshdl. og Andelsmejeri (opr. 1887); *Sandvad* (1478 Sandvad) med Alderdomshjem (indrettet 1924 i den gamle Fattiggd., c. 20 Pl.), Afholdshotel (i den tidligere Kro) og Vandværk (privat). Saml. af Gde og Hse: *Mindstrup* (1475 Mynstrup) med Skole (ombygget og udvidet 1925), *Bjerlevrode*. Gaarde: *Hvejselgaard* har 13,9 Td. H., Ejds. 137, Jordv. 72; c. 73 ha, deraf Ager 62, Eng 2, Skov 2, Mose 3. *Mindstrup*: 13,6 Td. H., Ejds. 173, Jordv. 92; c. 156 ha, deraf Ager 94, Eng 13, Skov 14. *Præstegaarden*

(bortforpagtet): 10,6 Td. H., Ejds. 110, Jordv. 66; c. 70 ha, deraf Ager 63, Eng 2, Mose 2. *Lille-Mindstrup, Mindstruplund, Ildvedgd., Sandvadgd.*

Hvejsel S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Vejle og hører under Rets- og Politikt. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjerge m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 1. Forligs. og 4. Udskrivningskr.' 105. og 106. Lægd. Kirkerne er selvejende.

Kirken, ifl. Dske Atl. indviet til Skt. Anna, bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. samt Kapel mod S. Et Vaabenhus mod S. nedbrødes 1910, da der blev brudt Indgang gennem Taarnet. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten med enkelte Granitkvadre i Soklen. Ved senere Ombygninger er der anvendt Mursten. Korbuen er bevaret; eet Vindue ses tilmuret. I den senere Middelalder fik Koret Hvælving, medens Skibet beholdt sit Bjælkeloft. Samtidig tilføjedes Taarn, Sydkapel og Vaabenhus, af store røde Mursten. Ved en Ombygning 1872 blev Taarnet gjort lavere. Det hvælvede Taarnrum

Hvejsel Kirke.

bruges som Vaabenhus, og Sydkapellet, ogsaa hvælvet, med Rundbue ind til Skibet, tjener til Siddepladser. Ny Altertavle med et Maleri fra 1875 (Opstandelsen) af Dalsgaard. Romansk Granitfont. Prædikestol fra 1582 med Fr. II's Navnetræk og Palle Fastis og Hustrus Navne og Vaaben. Krucifiks fra c. 1500. I Skibets Mur Ligsten over Christen Splid til Mindstrup, † 1561, og Hustru Ide Lange (nu overkalket; laa paa Dske Atl.'s Tid i Koret over en hvælvet Gravkælder). I Taarnrummet 4 Stole fra 1601, den ene med Inskription. I Kirken er der fundet Rester af Kalkmalerier, hvoraf nogle fra Slutn. af 12. Aarh. (se M. Petersen, Kalkm. p. 8). Klokke fra 1601. — Paa Kirkegaarden en Mindesten med Portrætmedaillon over Sognepr. P. J. Bertelsen (Præst i Hvejsel 1880-1905).

Filialkirken i Ildved er opf. 1908 (indv. ²⁰/₁₀₀ 1908) efter Tegn. af Bygmester A. Bentsen, Vallekilde, under Tilsyn af Arkt. A. Hansen, Vestbirk, af røde Mursten og bestaar af Kor og Skib; Indgangen er i V., og ved Siden af denne er der Præsteværelse. Paa det skifertækte Tag en Tagrytter, med Klokke. Altertavle fra 1920 med Maleri af Gøtsche (Den fortabte Søns Hjemkomst). Støbt Døbefont. Kirken har 200 Siddepladser.

Mindstrup var forhen en Hovedgaard, i hvilken Henning Kirt var lodtagen, men han solgte 1505 sin Part til Fru Kirsten Høg, Hr. Lage Brocks; Niels Jensen i M. nævnes 1471 og 1475. Ellers siges den mod Slutn. af 15. Aarh. at have tilhørt en Christen Spænd, men omtr. samtidigt skal Jørg. Splid Fasti have ejet M., som i hvert Fald tilhørte hans Efterkommere, nemlig hans Søn Palle Splid 1503 og 1532, dennes Sønner Christen S. († 1561) og Jørg. S. og sidstnævntes Søn Palle Splid eller Fasti, † 1628 som Slægtens sidste Mand. Hans Datter Christence († 1637) solgte som Enke efter Jørg. Below til Hastrup denne sin fædr. Gaard til Christen Thomesen Sehested til Stovgd., som ejede den (27 Td. H.) 1638, og hvis Svigersøn Kansler Peder Reedt 1665 skødede

den med en Del Gods til Jochum Fr. Pentz til Palsgd., der 1666 skødede den med 2 Bol og 1 Ml. til Iver Krabbe, hvis Sønnen Chr. K. til Urup i Slavs Hrd. og Jacob K. til Strandbjærggd. 1686-87 skødede M. (31 Td. H.) til Herredsfoged Jørgen Knudsen, † 1704, hvis Enke Maren Frederiksdatter den derefter tilhørte, men 1720 skødede Niels Rasmussen Aale den (19 Td. H.) til Oberst Ole Rud. Krabbe († 1753), efter hvem M. (19) og Gods (5 Td. H.) blev købt paa Aukt. 1753 for 3072 Rd. af Hans Marcussen til Rask, der 1759 skødede den (20 og 25 Td. H.) for 5000 Rd. til Justitsrd. Eman. Thygeson, som straks kompletterede Æen og s. A. af M. og Matrup oprettede et Stamhus, af hvilket M. atter udskiltes efter kgl. Bevill. af 1798 (se p. 346). Justitsrd. T. de Thygeson til Matrup, der s. A. havde faaet kgl. Bevill. paa at sælge Godset med Forbehold af Hgdens Frihed (denne tabtes dog 1807), skødede straks M. (19 Td. H.) uden Gods til Forpagteren Mour. Schmidt († 1817), som 1803 frasolgte nogle Parceller og 1815 skødede M. (13 Td. H.) til P. Andr. Lorentzen († 1816). Paa Aukt. efter ham købtes den 1818 for 15,200 Rbd. N. V. af P. Herschend til Herschendsgave, hvis Dødsbo 1827 skødede den til N. E. Schmidt til Donneruplund, som straks afhændede den (12 Td. H.) til Løjtn. P. A. Dahl, † 1832, hvis Enke Karen f. Utke 1833 bragte den til sin 2. Mand Joh. G. Schwartz til Kølholt († 1886). 1838 tilhørte den (1850 14 Td. H.) C. F. F. Michelsen († 1869), hvis Arvinger 1870 afhændede den for 63,500 Rd. til Ex. jur. C. F. Seidelin († 1902); 1898 kom den til den nuv. Ejer A. Seidelin. — Hovedbygningen er af Grundmur i 1 Stokv.; de øvrige Bygninger nyopførte. Den ældre Hovedbyggn., opf. 1760 af E. Thygeson, var af Bindingsværk.

Hvejselgaard (2½ Td. H.) blev 1777 solgt ved Aukt. af V. F. Fahrenheit til Amtsf. Fr. Chr. Lang (senere til L.-Revstrup), som 1796 solgte den m. m. til Chr. Aug. Petersen, der 1802 skødede den (4 Td. H.) m. m. til Chr. Asmussen, som forøgede den. Paa Aukt. 1809 købtes den (6½ Td. H.) m. m. af Generalmajor P. Paulsen til Lillerup, som s. A. skødede den til C. C. Zander. Han skødede den 1811 til L. Lundsgaard, som 1812 solgte den m. m. (8 Td. H.) til H. Ingerslev, men 1816 igen købte den (9½ Td. H.) af denne, hvorefter han s. A. skødede den (6½ Td. H.) til Terk. Andersen. Ved Tvangsaukt. kom den 1818 for 1570 Rbd. r. S. til And. Christensen, som 1832 skødede den m. m. til A. C. Holbech. 1850 tilhørte den (15 Td. H.) I. C. Abrahamsen og 1860 solgte I. P. H. Reinberg den for 38,000 Rd. til A. H. P. Holst. 1896 kom den for 75,000 Kr. til Greve J. G. G. C. F. Knuth († 1897), hvis Broder Greve H. E. K. 1901 solgte den for 68,000 Kr. til nuv. Ejer J. Jørgensen, der har opf. de nuv. Bygninger.

Hvejsel Lundgaard (1664 Lundgaard) var en Selvejrbøndergd., der stadig tilhørte Folk udenfor Bondestand. 1696 skødede Goëske v. d. Brincken til Haraldskær Halvdelen af den til Herredsfog. Otte Knudsen, hvis Enke Elisab. Frederiksdatter 1700 skødede den (8 Td. H.) til Laur. K. Morslet, som straks skødede den til Præsten i Aalsø, Jak. Buch. Ditl. Brockdorff til Hvolgd. solgte den til Claus Jessen til Donneruplund, som 1713 skødede den til Herredsfog. Niels Lottrup, som ejede den til 1718. De flg. Ejere var Holg. Bredal til Hammergd. (1718-22), hans Søn J. J. B. (1722-23), H. Marcussen til Rask (1723-29), P. J. Buch (1729-36), hans Søn H. P. B. (1736-37) og B. G. Linde til Skovgd. Derefter kom den til Præsten i Hvejsel, H. P. Arensberg, hvis Enke Anne Hebo 1749 skødede den til L. Thistrup til Revstrup, men 1757 skødede hendes Svigersøn J. J. Mandix den til Chr. Pedersen til Donneruplund. Fra ham kom den 1763 til H. U. Nees til Lindbjærg, som 1764 solgte den ved Aukt. for 1150 Rd. til A. Bagger til Hustrup. Af Ole Mørch blev den 1768 ved Aukt. solgt til Kapt. Cl. Rodenborg, som 1775 solgte den med Tiender, Bøndergods og Kirkejord (8, 39, 25 og 4 Td. H.) for 11,180 Rd. til V. F. Fahrenheit til Ingvorstrup, som 1776 afhændede den alene for 800 Rd. til Herredsfog. H. Bagger. 1787 blev den (4½ Td. H.) af J. Fr. Rømer solgt til Knud Jørgensen.

I Sognet nævnes 1558 *Hallundtsgaard*; 1638 nævnes: „en Bolig ligger sydøst fra Kirken, Hallund“; endnu i Matr. 1688 findes en Jord kaldet Hallund.

I et Anlæg ved Sandvad Afholdshotel er 1922 rejst en Genforeningssten, og i et Anlæg ved Hvejsel Kirke en Mindesten med Portrætmedaillon over Lærer A. Pedersen i Hvejsel.

I Hvejsel var der 1868-72 Folkehøjskole, opr. af Lærer K. K. Utoft, som efter Nedlæggelsen overtog Uldum Højskole.

I Sandvad er født Forfatteren Bertel Elmgaard (1861-94).

Ved vestre Sogneskel ses V. for Bjerlev 2 fredl. Gravhøje og straks ved disse 2 andre, velbevarede Høje. De c. 35 andre Høje, som kendes i Sognet, er derimod alle enten halvdelagte, overpløjede eller sløjfede.

Hvejsel havde indtil $\frac{25}{16}$ 1895 Givskud til Anneks og var i kommunal Hens. forenet med dette indtil $\frac{1}{1}$ 1903.

Givskud Sogn omgives af Hvejsel, Ø.-Nyrkke og Give Sogne samt Tørrild Hrd. (Gadbjerg og Jelling S.). Kirken ligger c. 17 km NV. for Vejle. De højtliggende, ret jævne Jorder (højeste Punkt 128 m i Ris Krat med Festplads, herfra vis Udsigt; Graabjærg, Bavnehøje, Nalbjærg) er overvejende skarpsandede med Sand eller Al til Underlag. Nogle Smaaplantager (paa Givskud Nørremark og Ris Mark og i Skolding) og lidt Mose (Harresø M.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Herning.

Befolkning i 1925: 1180 (1801: 160, 1850: 669, 1901: 872). Gde og Hse (1921): 230. Det saml. Hartk. (1905): 89 Td.; 30 Gde med 45 og 179 Hse med 44 Td. Hartk., samt 2 jordløse Hse. Ejdsck. (1924): 2294, deraf Jordv.: 960. Areal: 3627 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 296 ha, Byg 19, Havre 581, Blands. til Modenhed 146, Kartoffler 133, Foderroer 280; Brak udgjorde 198 ha, Grønfoeder og Græsning 1250, Haver o. l. 51, Tørvemoser 121, Skov 277, Heder og Lyngbakker 92, Vandar. 1. **Kreaturhold** (1924): 316 Heste, 1363 Stk. Hornkv. (deraf 779 Køer), 23 Geder, 282 Faar, 1721 Svin.

I Sognet Byerne: *Givskud* (c. 1330 Gygscoot) med Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus (opf. 1905), Baptistmissionshus (opf. 1914), Afholdsrestauration, Givskud Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1871; $\frac{21}{16}$ 1924 var Indsk. 146,734, Reserver 7914 Kr.), Kbmdshdr., Brugsforen., Ml., Andelsmejeri (opr. 1889, ombygg. 1909-11) og Elektricitetsværk (privat, opr. 1920); *Givskudlund* (1460 Gywskoth lwnd); *Harresø* (1610 Harresøe) med Skole, Kro og Brevsamlingssted; *Skolding* (Gilhøj) med Skole; *Ris* med Skole, Plejehjem (56 Pl.), Afholdsrestauration, Kbmdshdl. og Brevsamlingssted; *Lerager* (1500 Leragher) med Ml. Saml. af Gde og Hse: *Givskudmark*, *Kulhede*, *Harresøholm*, *Birkebæk*, *Østerhoved* (1610 Østerhoedt). Gaarde: *Store-* og *Lille-Birkebæk* (1610 Bierckbeck), *Harresøgd.*, *Pedersborg*, *Østerlund*.

Givskud S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 91. Lægd. Kirken er selvejende.

Den lille Kirke bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhushus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten og raa Granit; Spor af Sokkel med Skraakant af Fraadsten. Korbuen og Syddøren er bevarede, Norddøren ses tilmuret. Paa hver Side af Korbuen har der været 2 smaa Blindinger, vendende ned imod Skibet (de nordre bevarede). I den senere Middelalder tilføjedes Taarnet af røde Munkesten; det hvælvede Underrum har Rundbue ind til Skibet. Ved en Hovedstandsættelse 1923 (Arkt. N. Christof Hansen) genaabnedes 4 gl. Vinduer i Koret og Skibets Nordvæg, og Taarnet forhøjedes 2 m (tidl. var det kun lidt højere end Skibet). Vaabenhuset, opf. 1847, er af røde Mursten. Det gl. Stenalter befriedes 1923 for sin Træbeklædning, og forsynedes med et for-

gylt Kors, og de tidl. Altertavler, den ene Kopi af Vejle Kirkes, den anden malet 1904 af N. Wivel, ophængtes i Skibet, Romansk Granitfont med Løvefigurer og Løvværk. Ny Prædikestol. Klokke, uden Indskr., fra den tidligere Middelalder.

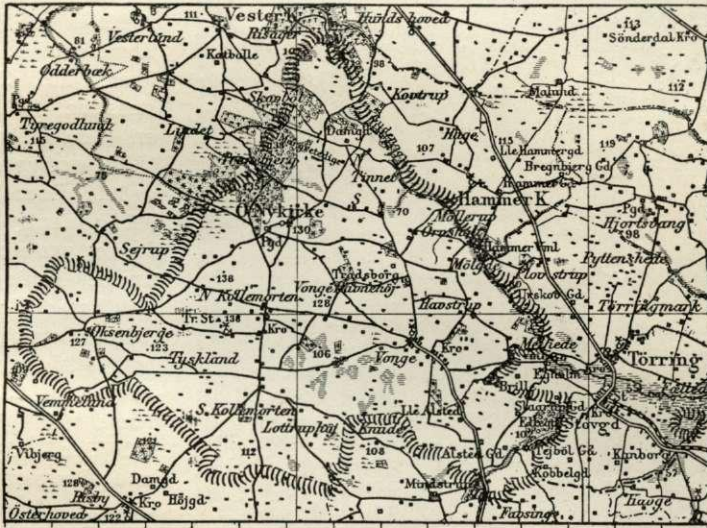
Givskudlund solgte Provst i Odense Mag. Anders Glob 1529 til Hr. Mogens Gøye. — Gaarden *Lerager* blev af Prior og Konvent i Skt. Hans Kloster i Horsens 1530 skødet til Hr. Mogens Gøye.

Paa Festpladsen i Ris Krat er 1920 rejst en Genforeningssten.

Ikke mindre end c. 275 Gravhøje er paavist i Sognet, men her som andetsteds i Hrd. er de allerfleste nu overpløjede eller sløjfede. Af de mere eller mindre velbevarede udmærker enkelte sig ved ganske anselig Størrelse. Saaledes ses under Ris en Høj paa henv. 5 m Højde og en anden paa c. 3,5 m Højde; en tredje Høj her er fredl. Ved Leragergd. er fredl. den ene af *Bavnehøjene* samt *Abildhøj*; ved Givskud ligger umiddelbart sammen de to fredl. *Knudshøje* og ikke langt derfra tæt sammen *Møllehøj* og *Lillehøj* (begge fredl.) samt *Storehøj*. Endnu een Høj er fredl. under Givskud og under Givskudlund en Høj paa 4 m Højde. — NØ. for Østerlund ligger den lave *Tingbakke*, hvor der fordums skal have været holdt Ting, og noget derfra *Galgebakke* og *Galgedam*.

Givskud S. var Anneks til Hvejsel, indtil det ved Reskr. af ²⁵/₅ 1895 blev selvstændigt Pastorat; i kommunal Hens. vedvarede Forbindelsen til ¹/₁ 1903.

Litt.: P. Johnsen, Fra Givskud Skole i ældre Tid, i Vejle Amts Aarb. 1913, jvfr. sst. 1914. — H. Kau, Slavekrigen i G. Sogn, sst. 1908.

Øster-Nykirke Sogn omgives af Hvejsel, Givskud, Give, Tyregod og Vester Sogne samt Aarhus Amt (Vrads Hrd.), hvorfra det delvis skilles ved Skern Aa og Gudena, der begge udspringer i Sognet, samt Gudenaens Tilløb Alsted Mølleaa. Til Sognet hører en Enklave (Tinnets Eng) i Tørring S., Vrads Hrd., Aarhus Amt. Sognekirken ligger c. 22 km NNV. for Vejle. De højtliggende, ret jævne Jorder (højeste Punkter, Tranebjerg og en Høj med trigon. St., 138 m) er overvejende sandede med Underlag af graat Sand eller Al, dog findes mod S. ogsaa lerblandede Jorder. En Del Hede, delvis bevokset med Egekrat (Tinnets Krat, Kollemorten Krat) og Skov (Alsted Sk., Vonge Sk.) samt Kollemorten Plantage (anl. 1882, 28 ha, deraf tilplantet 19). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Vonge. Den under Anlæg værende Bane Tørring-Tyregod gaar gennem Sognet.

Befolkning i 1925: 1700 (1801: 381, 1850: 1215, 1901: 1290). Gde og Hse (1921): 343. Det saml. Hartk. (1905): 187 Td.; 61 Gde med 131 og 200 Hse med

56 Td. Hartk., samt 2 $\frac{1}{2}$ jordløse Hse. Ejds. (1924): 4327, deraf Jordv.: 2019. Areal: 5267 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 455, Byg 79, Havre 823, Blands. til Modenhed 384, Kartofler 168, Foderroer 528; Brak udgjorde 292 ha, Grønfoeder og Græsning 1686, Haver o. l. 79, Tørvemoser 42, Skov 397, Heder og Lyngbakker 155, Klitarealer og Stenmarker 5, Vandar. 9. Kreaturhold (1924): 499 Heste, 2571 Stk. Hornkv. (deraf 1470 Køer), 19 Geder, 287 Faar, 2658 Svin.

I Sognet *Ø.-Nykirke* (c. 1330 Nykirky) *Kirke* og Præstegd. samt Byerne:

Altertavle fra Øster-Nykirke Kirke.

Vonge (1500 Wanghæ, Wonghæ) — $\frac{1}{2}$ 1921: 57 Gde og Hse; ⁵/₁₁ 1925: 303 Indb. — med Filialkirke, Skole, Missionshus (opf. 1898), *Ø.-Nykirke Sogns Sygeforenings Spare- og Laanekasse* (opr. 1875; ⁸¹/₂ 1924 var Indsk. 443,163, Reserver 28,906 Kr.), Kro, Kbmshdrl., Brugsforen., Ml., Cementstensfabr., Andelsmejeri (Sandallholm, opr. 1886, ombygg. 1898 og 1907, Beboelse opf. 1914); der vil blive Station paa den ovfr. nævnte Tørring-Tyregod Bane; *Havstrup* (1610 Hastrup); *Ørnsholt* (1688 Ørensholt); *Nørre- og Sønder-Tinnet* (1574 Tindet, 1610 Tiendit, Thindet) med Brugsforen. og Skole; *Oksenbjærg* (1610 Oxenbierig) med Skole; *Nørre-Kollemorten* (1573 Kolde-

morthen, 1610 Nørkollemorten), ved den gamle Oksevej, med Skole, Forsamlingshus (mellem Kollemorten og Vonge, opf. 1899), Brugsforen., Ml. (og Station paa den nævnte Tørring-Tyregod Bane); *Sønder-Kollemorten* (1664 Sønder Kolde Morten, Beg. af 15. Aarh. Kallæ Marti, Kallæ Martin). Saml. af Gde og Hse: *Vongeskov*, *Møllegaard* (1664 Mølgaard), *Lottruphøj*, *Tyskland*, *Lindbjærg*. Gaarde: *Alstedgaard* (1344 Alastathæ, 1512 Alstedhe) (hvoraf 4 Parceller: *Alstedlund*, *Lille-Alsted*, *Kildegd.*, *Ellegd.*), *Tinnetgd.*, *Trasborg*, *Damgd.* (1664 Damgaard). *Alsted Mølle*, Vejr- og Vandml. med Andels-Elektricitetsværk (anl. 1918).

Øster-Nykirke S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Lægekr., Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4.

Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' Lægd 99 (østl.) og 100 (vestl. Del). Kirkerne er selvejende.

Øster-Nykirke Kirke, indviet til Skt. Peder, bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Syddøren, med Granitstøjer og Tympanon med Christus mellem Petrus og Paulus, Korbuon og flere Vinduer er bevarede; Norddøren (med gavlfornet, glat-huggen Overligger) er tilmuret. I den senere Middelalder fik Koret Hvelving, medens Skibet beholdt sit Bjælkeloft. Samtidig opførtes Taarnet (senere gjort lavere), formeden af Granitkvadre fra den gl. Kirke (en af dem med en Lovefigur), iøvrigt af Munkesten, med hvelvet Underrum og Rundbue ind til Skibet. Vaabenhuset er opf. c. 1885 af smaa røde Mursten. Mod S. ved Skibets østl. Ende ses en stor, nu tilmuret Bue, der har ført ind til et efter 1769 nedrevet Kapel, hvorunder var en hvelvet Gravkælder for den Juelske Familie. Udskaaeren Altertavle fra c. 1635 med Nadveren i Midtfeltet (restaur. 1921). Oprindeligt Alterbord muret af Fraadsten, med Panelbeklædning fra Beg. af 17. Aarh. Romansk Granitfont med Arkader og Figurer. Prædikestol samtidig med Tavlen (restaur. 1921). I Degnestolen to usdk. Gavle med Fru Anne Skrams fædr. og mødr. Vaaben, 1576. Klokke fra 1438, med Minuskelindskrift, støbt af Peder af Randers (Uldall: Kirkekl. p. 159). I Koret og paa Skibets Nordvæg er fundet Rester af Kalkmalerier fra Tiden efter Reformationen. I Vaabenhuset Ligsten over Provst Søren Nielsen Smidt, † 1608, og Hustru, samt over Forp. paa Alsted Niels Lauridsen Lindvig, † 1689.

Filiakirken i Vonge er opf. 1915 (indv. ^{10/9} 1915) efter Tegn. af Arkt. N. Christof Hansen, Vejle, en hvidkalket Bygning paa Sokkel af raa Kampesten; rødt Tegtag. Opførelsen kostede 22,000 Kr., og Kirken har c. 200 Siddepladser.

Alsted var fordm. en Hovedgaard, der 1434 og 1453 tilhørte Albrecht Barfod eller Barfus, og 1467-1508 Enevold Jensen (Rafvad), hvis Datter Kirsten var g. m. Peder Skram, hvis Datter Anne bragte den til sin Ægtefælle Jens Juel, † 1563. Deres Søn Peder Juel ejede A. til sin Død 1604, og dennes Børn Gregers, Hak, Erik († 1657) og Lene nævnes alle til A. (1638 37½ Td. H.), men 1661 tilhørte den Axel Sehested til Stovg., og med denne Gd. havde den fælles Ejere (se p. 374), indtil den 1792 blev købt med Tiender og Bøndergods (29, 21 og 35 Td. H.) for 15,866 Rd. af Joh. L. v. Müllen til Davgaard, hvorefter den blev udparcelleret (først approberet 1812). Paa Tvangsaukt. hos ham 1793 købtes A. (14 Td. H.) for 5000 Rd. af P. G. Langballe til Stovgd., som 1794 skødede den (9 Td. H.) for 1596 Rd. til sin Søster Anne Margr. Clausen (Præstenke af Glud), som 1801 skødede den m. m. til sin Broder Jens Kragballe Langballe († 1821), og han skødede den (11½ Td. H.) 1802 for 7000 Rd. til Jørg. Thomsen (senere til Julianebjærg). 1807 skødede han den for 10,200 Rd. til Pastor Hans Fønss m. fl., fra hvem den 1811 kom for 16,000 Rd. til Joh. H. Langermann († 1841), som 1815 solgte den (10 Td. H.) for 24,000 Rbd. N. V. til Sognefog. Jørg. Jørgensen. Paa Tvangsaukt. hos ham 1822 købtes den (7½ Td. H.) for 1000 Rbd. af C. F. Becker til Tirsbæk, som 1834 skødede den for 3000 Rbd. til Niels Sørensen, hvis Enke Maren Rasmusdatter 1837 skødede den til sine Sønner Sor. og Rasm. Nielsen. De afhændede den 1839 for 5900 Rbd. til Kammerrd. Th. P. Sabroe af Tajbelgd. († 1878), fra hvem den 1875 kom for 90,000 Kr. til Sønnen N. Chr. S.; nu tilhører den Th. Sabroe. — Stuehuset brændte 1921.

Fra N.-Tinet strækker sig i vestl. Retning og tværs over et Dalstrøg en nu c. 250 m lang (oprindl. mere end dobbelt saa lang) og c. 1,5 m høj Jordvold, *Margrethevolden*, med foranliggende Grav mod S. Hele Bredden er c. 10 m. Det er opfattet som en Vejspærring fra den tidligere Middelalder, anlagt for at spærre den gamle Hovedvej op gennem Midten af Jylland. Et 190 m langt Stykke er fredlyst.

Efter *Vonge* har Herredet Navn; her maa altsaa det gl. Tingsted antages at have ligget. — Udenfor Kirkegaarden i en Banke nævnes 1638 og sen. en hellig Kilde, *Skt. Peders Kilde*; længere borte nævnes ligeledes i 1638 en *Helgenes Kilde*.

I N.-Kollemorten er født Højskoleforst. Hans Rosendal (1839-1921).

Spredt i Sognet er paavist c. 270 Gravhøje, men det allermeste heraf er forlængst overplojet eller sløjftet; hist og her samlede Højene sig til større eller mindre Grupper. Størsteparten hidrørte sikkert fra Stenalderen, men adskillige har tillige indeholdt senere Grave, fra Bronze- og Jernalderen. De endnu bevarede Høje er i det væsentlige fredl., saaledes 1 Høj under S.-Tinet, 3 under N.-Kollemorten, 1 af *Fulddamshøjene* under S.-Kollemorten og 2 under Oksenbjærg (den ene kaldet *Ravnshøj*). Ganske anselige, men noget forstyrrede og saaledes ikke fredl. er en Høj under Ørnsholt, *Tophøj* under N.-Kollemorten og den ene af *Skægbjærgshøje* under S.-Kollemorten.

Ringive Sogn omgives af Give, Blaaehøj og Filskov Sogne, Ribe Amt (Slavs Hrd.) og Tørrild Hrd. (Lindeballe S.). Ringive Kirke ligger c. 25 km VNV. for Vejle. De højtliggende, næsten helt jævne Jorder (højeste Punkt 117 m; Pinsebakker, Troldhøj, Bavnebjerg) bestaar overvejende af hvidt Sand iblandet Mor; det hører til Amtets ufugtbareste Dele, især S. for Omme Aa, der løber gennem Sognet; dog findes lerblandede Jorder ved Ulkind, og langs Omme Aa en Del Eng. Engvandingen fremmes ogsaa ved den af Hede-

selskabet anlagte Ringive Kanal. En Del Plantage (Ringive Kommune Pl., anl. 1890, 78 ha, deraf tilpl. 76; Nørre-Langelund Pl., Vester-Elkær Pl., Baastlund Pl. m. fl.) og Mose (Simmelmose mod S., der strækker sig ind i Slavs Hrd.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Ringkøbing og Mergelbanen Grene-Grindsted (se ndf.).

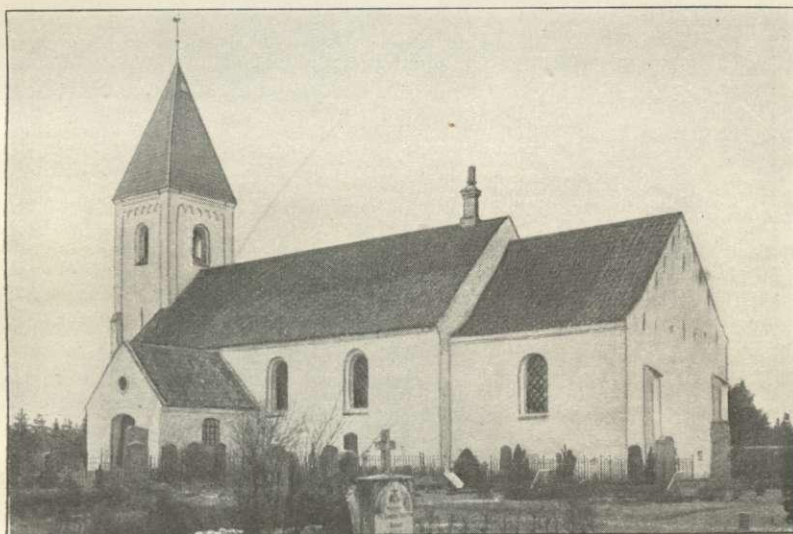
Befolkning i 1925: 1497 (1801: 241, 1850: 445, 1901: 1190). Gde og Hse (1921): 278. Det saml. Hartk. (1905): 103 Td.; 30 Gde med 53 og 175 Hse med 49, forsk. Lodder med 1 Td. Hartk., samt 9 jordløse Hse. Ejdsck. (1924): 3935, deraf Jordv.: 1691. Areal: 7362 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 1 ha, Rug 651, Byg 56, Havre 990, Blands. til Modenhed 215, Kartofler 215, Foderroer 472; Brak udgjorde 343 ha, Grønfoder og Græsning 2823, Haver o. l. 119, Tørvemoser 179, Skov 388, Heder og Lyngbakker 605, Klitarealer og Stenmarker 3, Vandar. 20. Kreaturhold (1924): 546 Heste, 2639 Stk. Hornkv. (deraf 1376 Køer), 26 Geder, 460 Faar, 2350 Svin.

I Sognet Byerne: *Ringive* (Ringgive; 1324 Rinkæoughæ, c. 1330 Ryngøgh) med Kirke, Præstegd., Skole og Ringive Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1870; ³¹/₃ 1924 var Indsk. 506,919, Reserver 22,880 Kr.); *Uve* (Uhe; 1500 We, 1610 Wifue, Wife) med Atholdshotel og Brugsforen.; *Sønder-Langelund* (1570 Sønder Langlind) med Fialkirke, Brugsforen., Langelund Vandml. (1664 Langlund Mølle) og Andelsmejeri (opr. 1888, ombygg. 1916); *Nørre-Langelund* (1570 Nørre Langlind) med Langelund Skole (ombygg. 1921) og Elektricitetsværk (Grønbjærg; Interessentskab, opf. 1913, udvidet og ombygg. 1917); *Ulkind* (1512 Vilken); *Gammelby* (1570 Gamelbye); *Hedeby* (1610 Heebye). Saml. af Gde og Hse: *Uvekrat*, *Uvemark* med Skole (ombygg. 1915), *Høgelund* (1425 Høkelund) med Ml., *Baastlund* (1510 Bastelund), *Stilbjærg* med Skole (ombygg. 1918) og Kbmshdl., *Grønbjærg* med Missionshus (opf. 1916), Forsamlingshus (opf. 1890), Kbmshdl. og Ml., *Elkær* (1610 Elkier), *Mallehøj*, *Klinken*. Gaarde: *Baastlundgd.* (1688 Baastlundgaard), *Trogelborg* (1664 Trogelborre), *Store-Karlskov* (1610 Karlschou), *Lille-Karlskov* (1610 Lilkarlschouff), *Dalen* (1610 Gamelbye dall), *Krogager*,

Bundgd., Vindbjerg, Langelund Møllegd., Egsgd. (1610 Jegsgaardt), Billund (1610 Billundt).

Ringive S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 90. Lægd. Kirkerne er selvejende.

Ringive Kirke bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Kor og Skib, med fladt Loft, er fra romansk Tid af Fraadsten og raa Granit paa Granit-sokkel med Skraakant. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. Vaabenhuset, af smaa Mursten, er en senere Tilbygning. 1857 blev Korgavlen ommuret, 1876 blev Skibet forlænget mod V. og et Spir opsat paa Vestgavlen; 1896 opførtes Taarnet efter Tegning af

Ringive Kirke.

Arkt. Hagerup, Kolding; det ødelagdes ved Lynnedslag $\frac{13}{8}$ 1926. Altertavle i Barokstil med et Maleri (Opstandelsen, Kopi efter Carlo Dolci). Romansk Granitfont. Prædikestol i Overgangsstil fra Gotik til Renæssance. Mindetavle over Præsten Joh. Gertsen Londemann, † 1744. Paa Kirkegaarden en tidligmiddelalderlig, prismeformet Ligsten, med en senere indhuggen Indskrift.

Filiatalkirken i S.-Langelund er opf. 1910 (indv. $\frac{26}{9}$ 1910) efter Tegn. af Arkt. Hagerup, Kolding, og kostede i Opførelse 18,000 Kr.

1638 nævnes Bolet *Trogelborig* i Sognet.

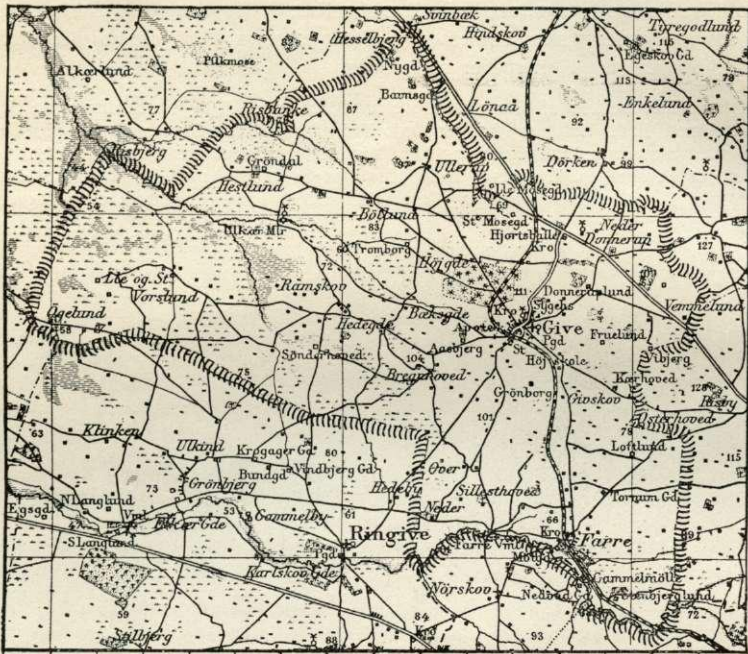
Sagnet lader en Kong Ring være begravet i en nu fredlyst Gravhøj, *Ringshøj*, uden for Præstegaarden, ligesom hans Dronning i en Høj ved Siden af, *Dronningens Høj*.

Fra Mergellejerne ved Stilbjærg har Hedeselskabet med Statsunderstøttelse 1885-86 anlagt Mergelbanen *Grene-Grindsted*.

Det er især i Sognets østre Halvdel samt ved Langelund Mølle, at de c. 200 Gravhøje optræder, der kendes i Sognet; nu præger de dog ikke Egnen meget, idet Størsteparten er overpløjet eller sløjftet. Hvad endnu er velbevaret, er i det væsentlige fredl., saaledes under Ulkind 1 Høj, ved Gammelby 4 Høje liggende i tæt Gruppe sammen med 2 nu nedpløjede Høje, under Ringive 9 Høje, liggende tildels i Grupper, deribl. den store *Ringshøj* og *Blaabærhøj*, samt under Store- og Lille-Karlskovgd. 3 Høje.

Ringive havde fra $\frac{23}{2}$ 1684 Gadbjerg-Lindeballe i Tørrild Hrd. til Anneks; $\frac{22}{1}$ 1866 fik det til Anneks Give, som før havde været Anneks til Ø.-Nykirke Sogn, og Gadbjerg-

Lindeballe blev et eget Pastorat, hvad det ogsaa havde været før 1684. Ved Res. af 15/11 1850 blev Give et eget Sognekald. — En Del af Sognet (Høgelund, Uve, Karlskov og Elkær) regnes i Mandtal 1610 til Tørrild Hrd.

Give Sogn omgives af Ringive, Blaaehøj, Brande, Tyregod, hvorfra det delvis skilles ved Brande Aa, Ø.-Nykirke og Givskud Sogne samt Tørrild Hrd. (Gadbjerg og Lindeballe S.), fra hvilket det skilles ved Omme Aa. Kirken ligger c. 24 km NV. for Vejle. De højtliggende, for det meste jævne Jorder (højeste Punkt 111 m; Toftbjerg, Troldbanske, Løvbjerg) er overvejende sandede, iblandet Mor, og med Underlag af graat Sand eller Al. En Del Eng langs Aaløbene, af hvilke Brande Aa og Karstoft Aa udspringer i Sognet; store Mosestrækninger (Rævlingmose mod V., Troldmose mod Ø.); en Del Skov og Plantage (Give Pl., anl. 1866, 117 ha; Vemmelund Sk., Ullerup Lund). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Herning med Sidelandavej til Give og Vejle-Herning-Holstebro Banen.

Befolkning i 1925: 3083 (1801: 463, 1850: 968, 1901: 1816). Gde og Hse (1921): 535. Det saml. Hartk. (1905): 204 Td.; 79 Gde med 134 og 229 Hse med 70 Td. Hartk., samt 17 jordløse Hse. Ejds. (1924): 7860, deraf Jordv.: 3024. **Areal:** 8607 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 5 ha, Rug 644, Byg 75, Havre 1100, Blands. til Modenhed 340, Kartofler 317, Foderroer 606; Brak udgjorde 330 ha, Grønfoder og Græsning 2994, Haver o. l. 156, Tørvemoser 457, Skov 435, Heder og Lyngbakker 778, Klitarealer og Stenmarker 5, Vand. 13. **Kreaturhold** (1924): 717 Heste, 3572 Stk. Hornkv. (deraf 1850 Køer), 40 Geder, 496 Faar, 3253 Svin.

I Sognet Byerne: *Give* (1280 Gyghæ) — $\frac{1}{2}$ 1921: 187 Gde og Hse; $\frac{5}{11}$ 1925: 1226 Indb. (1911: 854 med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 175, Haandv. og Ind. 284, Handel 150, Transport 57) — med Kirke, Præstebolig (opf. 1906, udvidet 1917), Metodistkirke (Emauskirken, opf. 1894, Taarnet tilbygget 1912, ved Kirken Præsteb.), Bitingsted for Retskr. Vejle Kbst. m. v. (Hovedtingsted i Vejle; Ting- og

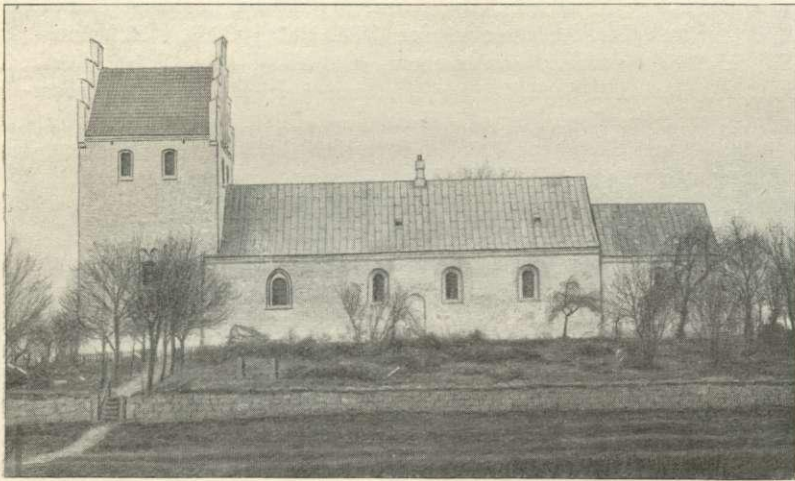
Arresthuset, hvori ogsaa Kommunekontor og Bibliotek, opf. 1919, Arkt. Hess Petersen), Valgsted for Vejle Amts 4. Opstillingskr., Sessionssted for Lægderne 90-93, 98, 101-02 af 4. Udskrivningskr., Skole (opf. 1901, senere udvidet bl. a. med Gymnastiksal, der benyttes som Forsamlingshus, og Realskoleafdeling), Missionshus (opf. 1899), Amtssygehus (opf. 1894, Arkt. Olivarius, udvidet 1920, Arkt. N. Christof Hansen; omfatter alm. Sygeafd. med c. 35 Senge, Epidemiafd. med c. 10 Senge, Sindssygeafd. med 4 Celler og et Tuberkulosehospital, opf. 1907, Arkt. N. Christof Hansen, med 19 Senge), privat Plejehjem, Apotek (se „Arckitekten“ 1895-96 p. 280), Give Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1872; $\frac{21}{3}$ 1924 var Indsk. 748,940, Reserver 25,198 Kr.), Filial af Herning Handels- og Landbrugsbank (tidl. Filial af Andelsbanken; Bygn. opf. 1921, Arkt. N. Christof Hansen), Hotel, Højskolehjem, Afholdshjem, Afholdsrestaurationer, Haandværkerforeningsbygning med tekn. Skole, mange Kbmshdrlr., Brugsforen., Maskinfabr., Teglværk, Cementvarefabr., Bogtrykkeri, Ml., Andelsmejeri (opr. 1898, ombygg. 1912), Elektricitetsværk (A/S, opf. 1908), Vandværk (Interessentsk., anl. 1913), Markedsplads (Marked i Febr., Marts, Maj, Juli, Sept., Okt. og Nov. med Heste og Kreat.), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Farre* (1475 Fary) — $\frac{1}{3}$ 1921: 38 Gde og Hse; $\frac{5}{11}$ 1925: 226 Indb. — med Skole (opf. 1908), Missionshus (opf. 1901), Kro, Kbmshdrlr., Brugsforen., Motormølle med Andels-Elektricitetsværk (opf. 1912; Vandmøllen (1610 Farre mølle) er nedlagt), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Over- og Neder-Sillesthoved* (1610 Sellesthoedt); *Bregnhoved* (1512 Brednæhowet, 1664 Brening, 1688 Breinhofued); *Store-Vorslund* (1664 Wozslund) med Skole; *Øgelund* (1664 Øggelund) med Kbmshdrl.; *Hedegaarde* (1512 Heegard) med Skole og Kbmshdrl.; *Bæksgaarde* (1664 Begsgaard); *Højgaarde*; *Store- og Lille-Hestlund* (1512 Hestlund, 1610 Lilhestlund, 1664 Stoer Hestlund); *Bøllund* (1512 Bylund) med Kbmshdrl.; *Ullerup* (c. 1330 Vghælthorp) med Skole og Plejehjem; *Neder-Donnerup* (1664 Neder Dannerup) med Ml. og Skole. Saml. af Gde og Hse: *Givskov* (1664 Gyffschoff), *Vemmelund*, *Møldam*, *Ramskov*, *Lille-Vorslund*, *Hjortsballe* med Afholdsrestaurations og Kbmshdrl. Gaarde: *Nygaard* (1610 Nyegaard), *Store-Mosegd.* (1664 Moszgaard), *Tromborg* (1664 Thromborre), *Donneruplund* (1664 Dannerup Hgd.), *Lille-Donnerup*, *Fruelund* (1664 Fruelund), *Skærhoved* (1512 Skierhowet), *Loftlund*, *Mølgd.* (1664 Mølgaard), *Aasbjærg*, *Kirkebjærg*, *Søndersthoved* (1512 Syndersthøwet). *Ulkær Vandmølle* (1512 Wlkier møll).

Give S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 92 (vestl.) og 93 (østl. Sognefogeddistr.). Kirken er selvejende (fra 1926).

Kirken, ifl. Danske Atl. indviet til Skt. Nicolaus, bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod N. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten paa Dobbelt-sokkel med Skraakant af Granit og Fraadsten. Norddøren og Korbuen er bevarede. De oprindl. Vinduer ses paa Nordsiden; Syddøren (tilmuret) ses ogsaa. Kor og Skib har Bjælkeløft. I den senere Middelalder tilføjedes Taarnet, hvis hvælvede Underum har Spidsbue ind til Skibet, af røde Munkesten; 1780 blev det restaureret og vistnok gjort lavere, og ved en Hovedrestaurations i 1905 (Arkt. H. Paludan) blev det inddraget i Skibet, hvor det markeres ved de tilbageblevne Spidsbuer, medens der udenfor dette opførtes et nyt Taarn i gotisk Stil med Kamgavle. Vaabenhuset, af smaa Mursten, er fra nyere Tid. Ved Korets Nordside har der vistnok staaet et Sakristi. Ved Istandsættelsen 1904-05 fremdroges nogle romanske Kalkmalerier paa Korets Østsvæg (Billeder af Johs. Døberens Hist. m. m.; restaur. og supplerede af E. Rothe), og samtidig erstattedes den tidl. Altertavle (forhen med Maleri af Fru Ingemann fra 1849, „Christus paa Regnbuen“;

dette hænger nu over Vaabenhusdøren) med et Krucifiks. Malmalterstager fra 1641 med Navnetræk L. E. og S. S. (∴ Laurids Ebbesen (Udsen) og Hustru Sophie Staverskov) og deres Vaaben. Romansk Granitfont med figurlige Fremstillinger. Prædikestol, hvortil Adgang gennem Korbuemuren, i Barokstil. Et Pulpitur fra 1623 er nu Orgelpulpitur. Den øverste Stol i Nordsiden bærer Aarst. 1580. I Taarnets Nordmur en Ligramme af Eg med Inskription og Aarstal 1748. En Helgengrav fra det nu nedrevne Alter opbevares i Nationalmuseet, ligesom et Stykke af en malet Glasrude fra c. 1300 med Runeindskrift. — Paa Kirkegaarden er Dragonen Niels Kjeldsen, falden $28\frac{1}{2}$ 1864 (se p. 654), begravet; paa Graven er 1902 lagt en Marmorplade af Kammerater fra 6. Dragonregiment. $29\frac{9}{10}$ 1912 rejstes paa Graven en Mindesten efter Tegn. af Lønborg-Jensen, med Vers af P. A. Rosenberg, for Bidrag, indsamlede over hele Landet.

Donneruplund var en Hovedgaard, der tilhørte Ribe Bispestol (1503 nævnes Adelsmanden Christoffer Mortensen i „Donderup“ og 1512 Palle Bang, Væbner, i D.), men ved Reformationen kom til Kronen, der 1537 mageskiftede den til Oluf Staverskov

Givø Kirke.

(Palle Bangs Svigersøn, † 1586), hvis Sønner Hartvig († 1608) og Splid S. senere ejede den; da de døde barnløse, kom den derefter til deres Broderdøtre Anne og Sophie Staverskov; sidstn. tilbyttede sig 1630 Søsterens Halvpart, ægtede 1635 Laur. Ebbesen (Udsen, † 1646), som 1638 ejede D. (12 Td. H.), og levede endnu 1668, men 1651 var D. (1662 20, Bøndergods 148 Td. H.) blevet købt af Ellen Skram, 1657 g. m. Alex. Grubbe til Vedbygd. († 1700), der 1684 skødede D. (12 Td. H.) med omtr. 20 Gaarde og Bol til Otte Skram til Todbøl, som 1689 solgte den til Løjtn. Casp. Vilh. Lentz (g. m. den ved Rantzausgave nævnte A. C. Böttiger). 1718 skødede Claus Jessen D. med Gods (12 og 16 Td. H.) til Konsumptionsforp. Christen Clausen i Ribe, der 1719 ved Aukt. solgte D. for 909 Rd. til Niels Andersen Vang eller Vonge († 1756), som 1755 skødede D. med Tiender og Gods (12, 15 og 211 Td. H.) for 12,000 Rd. til sin Søn Anders Nielsen V. (senere til Hastrup), der 1761 skødede den med samme Tilligg. til sin Svigersøn Prokurator Anders Bagger (senere til Hastrup), som allerede 1760 paa Aukt. havde solgt D. med Gods (12 og 51 Td. H.) for 3037 Rd. til Christen Pedersen i Hvejsel Lundgd. († 1797); han skødede 1785 D. (12, 15 og 53 Td. H.) for 9000 Rd. til Kancelliord. Malte Chr. Friis (forh. til Lynderupgd.), som udparcellerede Gden og straks før sin Død 1797 skødede den (8 Td. H.) for 4800 Rd. til Rasmus Pedersen fra Rugballegd. Paa Tvangsaukt. hos ham 1819 købtes D. (8 Td. H.) m. m. for 2500 Rbd. Sølv af Løjtn. Th. Møller og F. Chr. Fischer, men før de fik Skøde, solgtes den 1822 ved ny Tvangsaukt. for 1200 Rbd. Sølv til Prokur. N. E. Schmidt, som 1829 solgte den til nævnte F. C. Fischer († 1858). 1834 tilhørte den H. Chr. Petersen, derefter H. V. Købke og 1850 Cecilius Hastrup, som 1856 solgte den for 39,000 Rd. til Wilkens. Af M. V. J.

Mertz blev den 1876 solgt for 80,000 Kr. til M. P. Buhl fra Seest, 1877 solgtes den for 105,000 Kr. til L. P. Madsen, og 1878 købte et Konsortium den ved Aukt. for 68,000 Kr.; 1880 mageskiftede K. H. Buhl den til H. Ravn, og 1891 blev den af Landmandsbanken afhændet for 35,300 Kr. til Amdsraadmedlem cand. phil. L. v. Bülow, som 1913 solgte den for 75,000 Kr. til Chr. Vindbjærg.

Søndersthoved tilhørte 1512 Joseph Rekhals, 1553 Per Knudsen (Glabek) og 1570 Enevold Lauridsen (Udsøn), hvis Brodersøn Laurids Ebbesen 1625 af sin Fætterson Otte Kruse († 1628), der vist ejede den i Fællesskab med sin Svoger Erik Krabbe, fik Livsbrev paa S., som han blev Ejer af ved 1635 at ægte Otte Kruses Enke Sophie Staverskov til Donneruplund, der 1652 sammen med sin Stifson Mogens Kruse til Spøttrup solgte den (1638 15 Td. H.) til Jørgen Lykke til Buderupholm, der 1658 mageskiftede den (25 Td. H.) med 9 Gde og Bol til sin Søster Jmfr. Johanne L. († c. 1660), og efter 1660 at have udkøbt sin Svoger Erik Kruse af den 1661 afhændede den til Kronen, som 1664 solgte den med Bøndergods (25 og 118 Td. H.) for 7159 Rd. til Oberst Johan Liebreich; 1671 tilhørte den dennes Enke, dernæst hendes Svigersøn Major Otto Jacob von Schwerin til Bjerre og 1688 dennes Enke Helene Juliane Liebreich; 1690 overdroges S. ved en Kommissarie-Forretning til Mads Nielsen Rosenlund til Dybvad og Forp. paa Tyrrestrup Laur. Friis († 1699), som 1694 skødede S. til Hospitalsforst. Chr. Nielsen Toldorph i Horsens († 1705), der 1696 skødede S. (18 Td. H.) til Kapt. Kay Blome til Revstrup, der s. A. overdrog Skødet til sine Søstre Jmfr. Margr. Elisab. og Anne Dorete B., g. m. Alex. Grubbe til Donneruplund; 1703 ejedes S. af Kammerrd. Jens Risom († c. 1720), hvis Enke Johanne Marie Cassius døde 1742; 1755 skødede Søren Seidelin S. og Revstrup til Birkedommer Lars Thistrup, der s. A. skødede S. med Tiende og Gods (18, 13 og 16 Td. H.) for 3425 Rd. til Niels Jørgensen Donnerup († 1820); han skødede 1761 S. (18, 13 og 82 Td. H.) for 9000 Rd. til Anders Nielsen Vonge til Donneruplund, der 1762 skødede S. med Gods (18 og 38 Td. H.) for 3560 Rd. til And. Bagger til Hastrup, som 1763 skødede S. med Gods (18 og 69 Td. H.) for 6200 Rd. til Niels Hurtigkarl til Revstrup; han skødede den 1764 (18 og 22 Td. H.) for 3668 Rd. til Niels Zellemann, der 1766 skødede S. med Tiende og Gods (18, 13 og 22 Td. H.) for 7050 Rd. til Toldkontroll. Kammerrd. Jens Dørker († 1781); 1774 skødede Mads Thistrup (senere Præst i Store-Ring, † 1807) S. med samme Tilligg. for 5250 Rd. til Landraad Chr. W. L. E. v. Schleppegrell († 1818), der 1782 skødede S. for 4000 Rd. til Æventyreren Joh. V. Frans Baron v. Krohne, som 1785 skødede S. (18 Td. H.) for 1800 Rd. til Sønnike Møller (senere til Laage); han skødede S. 1787 for 2000 Rd. til Chr. Aug. Petersen (senere til Hvejselgd.), som 1796 skødede den for 3799 Rd. til Fr. Chr. Bierum († 1805), som 1798 fik Tilladelse til udstykke S. i 35 Parceller, og 1804 skødede S. (16 Td. H.) til Jac. Christensen Roy, som frasagde sig Gden, hvorefter Rentekammeret 1824 solgte den (14 Td. H.) for 110 Rbd. Sølv med 3 Aars Skattefrihed til Købmd. H. H. Woldemar i Vejle († 1827), J. Schougaard (senere til Mallingsgd.) og N. Nyholm til Haraldskær, som 1825 udkøbte de 2 andre og 1826 skødede S. Hovedparcel (6½ Td. H.) til Forp. paa Lundenæs Niels V. Rahbeck († 1844). 1841 tilhørte den A. H. V. Sabroe, 1857 Holst, 1860 E. C. H. Beeken, som 1866 mageskiftede den (vurderet til 43,000 Rd.) til Otto Kahlke. Ved Tvangsaukt. kom den til en Kreditforening, som 1888 solgte den for 29,000 Kr. til A. S. Vaaben. 1900 solgte R. Nielsen den til Jak. Nielsen af Askær.

Hestlund var forhen en Hovedgd., som 1624 og 1631 tilhørte Fru Dorte Kruse, Terkel Krabbes Enke. 1660 ejedes den (6½ Td. H.) med Bøndergods (69) af hendes Arvinger. — I Sognet nævnes 1638 „Lilmosgaard“, 1664 „Lild Mølgaard“, og 1512 „Rødkhowet“.

Ullerup har før været et eget Sogn (nævnt endnu 1419); thi *Ullerup* (Ugælthorp) Kirke nævnes i Kirkelisten i „Ribe Oldemoder“ 1340, derimod ikke i Listen 1524 mellem Jellingsyssels Kirker; 1638 stod der kun et lille Stykke Ydermur (af Fraadsten), men Gravene paa Kirkegaarden saas endnu. Den meget udsleddede Kirketomt (Matr. Nr. 3 a i Ullerup), hvor man ved Gravning har kunnet paavise Bygningens Plan, er efter Befolkningens Ønske blevet fredlyst i 1922 (Saml. t. jysk Hist. 4. R. IV p. 282). Ved Farre og ved Kirkebjærg skal der ogsaa have ligget Kirker.

Ved Give Kirkegaardsdiges Sydside har der været en hellig Kilde. En anden Helligkilde, nævnt 1768, fandtes ved Bæksgaarde, en tredie findes endnu ved Møldamshus.

Give Folkehøjskole, der oprettedes 1896, blev nedlagt 1905.

I et Anlæg ved Torvet i Give er $\frac{5}{6}$ 1868 afsløret en Buste af Fr. VII (Billedhugger Evens). Ved Hjortsballe Kro fandt $\frac{30}{3}$ 1864 en Rytterfægtning Sted; til Minde herom

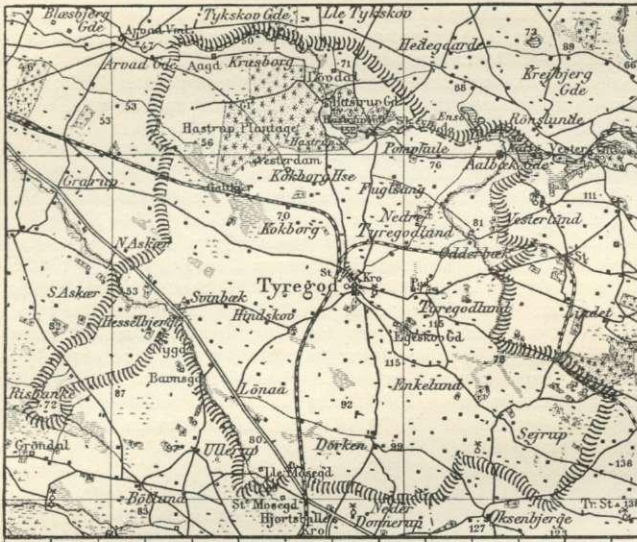
er rejst en Natursten med Indskrift, og sst. er rejst en lign. Sten til Minde om tidl. Kroejer Rosendal, en Foregangsmand paa Plantningssagens Omraade.

Give var før Jærnbansens Anlæg 1894 kun en alm. Landsby paa c. 8 Gde og 20 Huse, Kro og et Par blandede Købmandsforretninger, men her holdtes dog fra gl. Tid store Markeder, maaske oprindelig Kildemarkeder, ligesom her siden Beg. af 1880'erne var blevet Tingsted; endv. var her Folketingsvalgsted. Ved Banens Anlæg kom der meget stærk Udvikling af Næringslivet, og da den 1914 forlængedes til Herning og overgik til Statsdrift, blev Oplandet udvidet, og Byen er nu i stadig Fremgang.

De henv. 300 Gravhøje, som kendes i Sognet, har næsten udelukkende deres Plads i dettes større østl. Halvdel, men Hovedmængden af dem er nu overpløjet eller sløjet; adskillige andre er i nyere Tid blevne ødelagte ved Gravninger, og der er derved i dem ofte fundet Sager fra Stenalderen. Kun 7 Høje er fredl., nemlig 2 under Ullerup (den ene kaldet *Gladhøj*), under Hestlund 1, ligesaa under Højgaard 1, under Neder-Donnerup 1, under Donneruplund 1 og under Farre 1. I Give Plantage ligger Gruppen *Trehøjene* og ikke langt derfra 2 Høje, alle ret velbevarede.

Om Sognehistorien se p. 599 flg.

Litt.: A. Malte Nielsen, Give By, i Jyske Byer og deres Mænd III, Kbh. 1916.

Tyregod Sogn omgives af Annekset Vester, Ø.-Nykirke, Give, hvorfra det delvis skilles ved Brande Aa, og Brande Sogne samt Aarhus Amt (Vrads Hrd.), fra hvilket det til Dels skilles ved Skern Aa (der gennemløber Hastrup Sø og Hastrup Møllesø) samt Kold Sø, der delvis hører til Sognet. Kirken ligger c. 28 km NV. for Vejle. De højtliggende, mod V. jævne, mod Ø. noget bakkede Jorder (højeste Punkt 127 m) er overvejende sandede og sandmuldede, enkelte Steder lerede, med Underlag dels af Sand og Al, dels af Ler og Mergel. Ved Vandløbene (Skern og Brande Aaer; Odderbæk, der optages af Kold Sø) findes gode Overrislingsenge. En Del Plantage og Skov (Statsskoven Hastrup Skov med Hastrup Pl.; Trekløveret Pl., anl. 1907, 27 ha, tilpl. 25; Krusborg Pl., anl. 1919, 32 ha, tilpl. 31; Sejrup Krat). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Herning og Vejle-Herning-Holstebro Banen; desuden gaar den under Anlæg værende Tørring-Tyregod Bane gennem Sognet.

Befolkning i 1925: 1962 (1801: 341, 1850: 830, 1901: 1264). Gde og Hse (1921): 414. Det saml. Hartk. (1905): 160 Td.; 58 Gde med 93 og 188 Hse med 67 Td.

Hartk., samt 19 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 4407, deraf Jordv.: 1862. Areal: 6702 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 3 ha, Rug 601, Byg 23, Havre 1048, Blands. til Modenhed 230, Kartofler 361, Foderroer 501; Brak udgjorde 235 ha, Grønfoder og Græsning 2218, Haver o. l. 119, Tørvemoser 56, Skov 804, Heder og Lyngbakker 222, Vandar. 53. Kreaturhold (1924): 556 Heste, 2619 Stk. Hornkv. (deraf 1444 Køer), 24 Geder, 270 Faar, 3018 Svin.

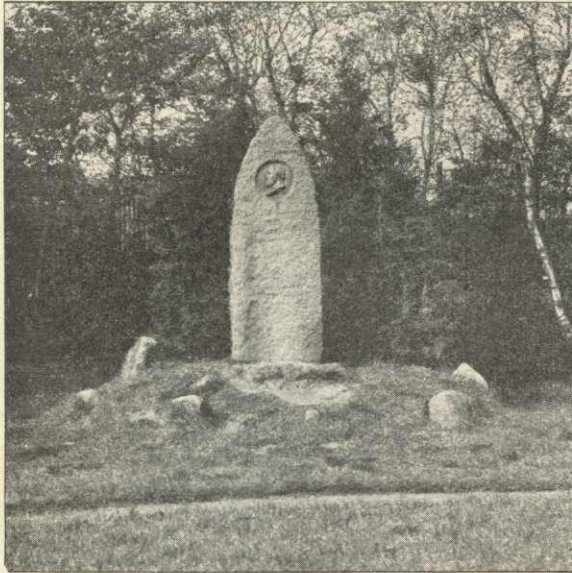
I Sognet Byerne: *Tyregod* (1291 Thiurguth) — $\frac{1}{2}$ 1921: 147 Gde og Hse; $\frac{5}{11}$ 1925: 591 Indb. — med Kirke, Skole (opf. 1912, Arkt. Gundlach Petersen, se „Architekten“ 1911-12 p. 533), Efterskole, teknisk Skole (opr. 1903), Alderdomshjem, Forsamlingsbygning for K. F. U. M. og K., T. og Vester Sognes Spare- og Laanekasse (opr. 1868; $\frac{31}{3}$ 1924 var Indsk. 447,465, Reserver 14,831 Kr.), Kro (ny Bygn. 1912, Arkt. Gundlach Petersen), Afholdshotel, Kbmdshdlr., Brugsforen. (opr. 1900), Ml., Andelsmejeri (opr. 1888, Beboelse opf. 1912), Vandværk (anl. 1913), Elektricitetsværk (A/S, opr. 1911), Markedsplads (Marked i Maj og Okt. med Heste og Kreat.), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Tyregodlund* (1576 Tyrgodlund) med Præstegd.; *Nedre-Tyregodlund*; *Sejrup* (c. 1330 Sæthorp) med Skole og Kbmdshdl.; *Enkelund* (1664 Enckelund) med Missionshus (opf. 1896); *Dørken* med Skole og Efterskole; *Lønaa* (1610 Lynaa, 1664 Lund Aae); *Svinbæk* (1664 Suenbech, 1688 Svinbech) med Skole (opf. 1916); *Hindskov* (1664 Hindschoff); *Kokborg* (eller Hønskov; 1419 Hønskov) med Skole. Saml. af Gde og Hse: *Hesselbjærg* (1524 Hesselberre), *Aagaardmark*, *Krusborg*, *Pomphule* (Pomphole; 1664 Pomphoele), *Aalbæk* (1419 Aalbeck) med Privatskole, *Over- og Neder-Fugtsang* (1664 Fogelszangh), *Kokborg Huse*, *Oddebæk* (1610 Odderbeck), *Dørken Vestermark*. Gaarde: Hovedgaarden *Hastrup* (1439 Hasdorp), der hører under Randbøl Statsskovdistrikt, har 8 Td. H., Ejdsk. 166, Jordv. 64; c. 503 ha, deraf Ager 9, Eng 10, Skov 435. *Aagaard* (1664 Aagaard), *Løvdal*, *Krusborg*, *Store-Kærgd.* (1664 Kiergaard), *Egsgd.* (1664 Egsgaard), *Vesterdam* (1664 Westerdamb), *Lille-Mosegd.* (1664 Moesgaard). *Hastrup Vandmølle* (1664 Hasdrup Mølle).

Tyregod S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Vester S., har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 103 (søndre) og 104 (nordre Sognefogeddistr.). Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod N. Kor og Skib er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Korbuen er bevaret. I den seneste Middelalder fik Koret Hvælving, medens Skibet beholdt sit flade Loft, og Taarnet, hvis hvælvede Underum fik Rundbue ind til Skibet, tilføjedes af Granitkvadre og Munkesten. Kirken blev repareret 1731 af Ole Krabbes Enke Ide Sophie Gjedde (Aarstallet staar paa Taarnets Vestmur; i Fløjen paa Pyramidetaget staar 1818). Vaabenhuset er opf. 1882 af røde Mursten. Et Gravkapel ved Korets Sydside, fra Tiden c. 1600, er nedbrudt efter 1769 (ved Gravning paa Kirkegaarden i 1888 og 1895 fandtes Rester af Begravelserne, deribl. forskellige Kisteplader med Gravskrifter over Medlemmer af Slægten Kaas til Hastrup). Altertavle i Barokstil med et Maleri (Christus og Johannes); Malmalterstager, skænkede 1598 af Maren Bille, sl. Laur. Skrams. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil med nye Malerier af Evangelisterne. I Koret Ligsten (med Portrætfigur) over Jak. Eriksen Skram, † 1570. I Skibet Marmortavle til Minde om N. F. S. Grundtvigs Konfirmation her $\frac{15}{4}$ 1798. Klokker, fra den tidligere Middelalder, er uden Indskr. — I en Lund ved Kirkegaarden er $\frac{30}{7}$ 1901 afsløret en Mindesten af Granit med Portrætmedaillon (af C. Grossmann) for Forfatteren C. A. Thyregod († 1898), født 1822 i Tyregod.

Hastrup tilhørte i Beg. af 15. Aarh. en Væbner Tøste Nielsen af Flynder; han solgte Gaarden til den senere Ærkebisp Peder Lykke, som 1419 skødede til Biskop Christiern og Biskopsbordet i Ribe sit Gods i Gamle-Hasdorp med et Voldsted, hvorpaa Hastrup

Slot havde ligget, mod at der daglig holdtes Sjælemesse i Domkirken for ham, Tøste Nielsen og dennes Hustru Inger. Biskop Christiern afhændede 1420 H. til Rigsrd. Hr. Morten Jensen Gyrstinge († c. 1447), hvis Søn Oluf Mortensen til H. ligeledes var Rigsrd. og tillige Landsdommer i Nørrejyland. Slægten uddøde 1520 med dennes Søn Folmer Olufsen, hvis Søster Anne Olufsd. bragte H. til sin Mand Peder Skram til Voldbjærg. Deres Søn Erik S., Landsdommer i Nørrejyland, † 1568, og hans Sønner Jakob S. (der 1567 fik Lov til at lægge et Birketing ved H. og døde ugift 1570) og Laurids S., † 1587, ejede saa H. (ifl. Dske Atl. har sidstn. øpf. Borgegaarden, der siden fuldførtes 1599 af nedenn. Henrik Below); ved Laurids Skrams Datter Elisab. Skrams Giftermaal kom H. til Henrik Below til Spøtrup († 1606), hvis Søn Jørgen B. skrives til H. til sin Død 1628 (død barnløs). Hans Søster Marie B. bragte den til sin Mand Chr. Holck til Bustrup,

C. A. Thyregods Mindesten.

men solgte den som Enke 1651 til Oberst Jørgen Kaas († 1658). H. (99 Td. H.) tilhørte derefter vist hans Enke Fru Karen Grubbe († 1695), men 1670 solgte hendes Søn Stiftamtmd., Etatsrd. Hans Kaas Halvparten af den til sin Broder Jørg. G. K. til Rybjærg. 1690 tilhørte dog hele Gden med Tiender og Bøndergods (82, 49 og 122 Td. H.) nævnte H. Kaas († 1700), hvis Hustru Sophie Amalie Bielke 1697 ved Aukt. solgte H. (83, 46 og 162 Td. H.) for 10,200 Rd. til Amtmd., Kancellird. Knud Gjedde til Vadskærgd. († 1707), der 1706 skødede den (83, 72 og 201 Td. H.) til sin Søn Major Fr. Chr. G., † 1713, hvis Enke Helvig Lindenov Unger 1715 skødede H. (83 Td. H., hvoraf 57 under Afbyggersteder) samt Tiender og Gods (286) til sin Svigermoder Lene Cathr. Kaas († 1720), hvis Arvinger paa Aukt. 1722 solgte Gden (i alt 376 Td. H.) for 10,600 Rd. til Etatsrd. Ole Krabbe til Bjerre, † 1728, hvis Enke Ide Sophie Gjedde 1754 skødede H. (83, 86 og 207 Td. H.) for 19,000 Rd. grov C. til Kommercerd. Chr. Leth (forh. til Laage, † 1762); han lod øverste Stokv. paa Stuehuset nedtage og moderniserede underste Stokv. Leth solgte 1761 H. (83, 31 og 236 Td. H.) for 17,500 Rd. til Anders Nielsen Vonge til Donneruplund († 1777), der 1764 skødede H. for 19,500 Rd. til Prokurator Anders Bagger († 1794). Paa Tvangsaukt. hos ham 1781 blev H. købt af Panthaveren Mogens Lottrup til Lynderupgd. for 16,800 Rd. Han skødede 1784 H. (83, 31 og 239 Td. H.) samt Rustrup og Gedsø Gaarde (15 Td. H.) m. m. for 21,000 Rd. og 100 kur. Dukater til Generalauditor Chr. Kallager til Mejlgd., som 1786 solgte H. (83, 31 og 258 Td. H.) for 22,550 Rd. til Erh. C. Chr. Stiernholm til Grindeslev Kl., der 1793 fik kgl. Bevill. paa at sælge Bøndergodset uden Tab af Hgdens Frihed og paa at udparcellere denne, hvorefter han 1796 skødede H. (83, 31 og 190 Td. H.) for 27,000 Rd. til Jens Pedersen Schoutrup (senere til Lerbæk ved Vejle). Han udstykkede Gden (approberet 1809) og skødede den (32 Td. H.) 1799 til Augustinus Jensen, som 1810 skødede den (26 Td. H.) til P. Hauch († 1842), hvis Søn H. A. R. H. (senere til Tim) ejede den faa Aar. 1845 kom den til Nis Hansen (senere Præst, † 1866), som her oprettede en Landbrugsskole, men 1848 maatte sælge Gden, som 1857 af M. Hansen blev solgt for 42,600 Rd. til Møller Clausen, som s. A. afhændede

men solgte den som Enke 1651 til Oberst Jørgen Kaas († 1658). H. (99 Td. H.) tilhørte derefter vist hans Enke Fru Karen Grubbe († 1695), men 1670 solgte hendes Søn Stiftamtmd., Etatsrd. Hans Kaas Halvparten af den til sin Broder Jørg. G. K. til Rybjærg. 1690 tilhørte dog hele Gden med Tiender og Bøndergods (82, 49 og 122 Td. H.) nævnte H. Kaas († 1700), hvis Hustru Sophie Amalie Bielke 1697 ved Aukt. solgte H. (83, 46 og 162 Td. H.) for 10,200 Rd. til Amtmd., Kancellird. Knud Gjedde til Vadskærgd. († 1707), der 1706 skødede den (83, 72 og 201 Td. H.) til sin Søn Major Fr. Chr. G., † 1713, hvis Enke Helvig Lindenov Unger 1715 skødede H. (83 Td. H., hvoraf

den til Fabrikejer Struch. 1863 blev den af Wulff solgt til C. Horn og 1869 af Gross. M. Schlimann (da 14 Td. H.) for c. 45,000 Rd. til Gross. I. E. Paul fra Hamborg, som 1875 afhændede den (12 Td. H.) for 150,000 Kr. til Paetow. 1877 købte Staten den med mere Gods, der havde hørt til H., for c. 80,000 Kr. En Del Ager og Eng frasolgtes, og fl. Gde oprettedes, saaledes „Ny-Hastrup“. Ejendommen oprettedes til Statsplantage under Palsgaard Skovdistr., men er senere blevet udskilt og lagt under Randbøl Skovdistrikt. — Paa en Holm i H. Sø skal den middelalderlige Gaard have ligget; en Sten-dæmning under Søens Overflade skal føre dertil fra SV. Senere laa Gaarden paa Rugbjærg NV. for Søen, hvor nu Skovfogedboligen ligger. — Afbygger under Hastrup Hgd. var fra gl. Tid 8 Gde og 5 Bol i Sognet, nemlig 8 i Hindskov, 2 i Fuglsang samt Pomphule, Vesterdam og Aagaard. (Litt.: Hans Kau, Hovedgd. H., i Vejle Amts Aarb. 1917)

I den af Statskassen bortforpagtede Hastrup Sø, der er forholdsvis lav og tilgroet med Vandplanter, drives udelukkende Sportsfiskeri efter Gedder, og i Skern Aa nedenfor Hastrup Sø findes Bækørred, der her mest tages ligeledes ved Sportsfiskeri. Hastrup Aalegaard i Skern Aa, der ogsaa tilhører Statskassen, men er bortforpagtet, yder nu sjælden mere end 300-350 kg Aal aarlig.

I Dørken fandtes endnu paa D. Atl.'s Tid Rester af *Sejrup Kirke*, der nævnes 1340 i „Ribe Oldemoder“; den lidt yngre Tilføjelse „desolata“ viser, at den snart efter er gaaet til Grunde. Ruiner af Kirken er fundet og udgravet 1921, men derefter oprudte (Saml. t. jysk Hist. 4. R. IV p. 284). — Ved *Tinghøjen* paa Hastrup Mark har Nørvang Herredsting maaske været holdt; men da det her laa i en Udkant, flyttedes det 1582 midt ind i Hrd. til et Sted paa Givskud Mark.

I Sognet nævnes 1638 og 1664 Krogsgaard, 1688 kaldet Kragsgaard.

Paa Toppen af en Lyngbakke paa Sejrup Hede er der en hellig Kilde.

De c. 250 Gravhøje, som kendes i Sognet, optræder især i en Stribe paatværs gennem Sognets Midte fra SV. mod NØ., forbi Hindskov og Tyregod op mod Aalbæk, og desuden i større eller mindre Samlinger ved Dørken, Ø. for Tyregodlund og Ø. for Sejrup. Størsteparten af Højene er dog nu overpløjet eller sløjet. Velbevarede og fredl. er 3 Høje liggende i tæt Række N. for Hastrup Mølledam og 5 Høje liggende i Samling V. for Hastrup (til denne Samling hører 7 andre, men nu forstyrrede eller overpløjede Høje), ved Kokborg 1, ved Tyregod 1, ved Tyregodlund 4, deribl. den anselige *Hesselhøj* og en af *Lodnehøjene*, og ved Sejrup 1. Blandt andre, nu velbevarede Høje findes 2 SØ. for Tyregod. I Dsk. Atl. nævnes paa Tyregod og Tyregodlund Marker to anselige Høje, *Hesthøje*, med stensatte Grave. En Høj paa Hastrup Mark kaldes 1638 *Tinghøj*.

Tyregod Sogn, der forhen i kommunal Hens. var forenet med Annekset Vester S., udgør fra 1/10 1922 en selvstændig Kommune.

Litt.: Johs. Andersen, T. By, i Jyske Byer og deres Mænd III, Kbh. 1916.

Vester Sogn, Anneks til Tyregod, omgives af dette og Ø.-Nykirke Sogne samt Aarhus Amt (Vrads Hrd.), hvorfra det skilles ved Rørbæk Sø (c. 85 ha), Nedersø (c. 46 ha) og Kold Sø (c. 15 ha), gennem hvilke Skern Aa løber. Kirken ligger c. 26 km NNW. for Vejle. De højtliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt 134 m; Galdebærbanke, Skovbanke) er dels sandede, dels lerede med Underlag af Sand og Ler. Langs Skern Aa findes lidt Eng og smukke skov- og lyngklædte Skraaninger. En Del Plantage og Skov

(Skovsbøl Pl., anl. 1881, 36 ha, deraf tilpl. 9; Haarsbjærg Pl., anl. 1884, 65 ha; Rørbæk Pl., anl. 1894, 28 ha, deraf tilpl. 8; Nørre-Risager Pl., anl. 1900, 137 ha, deraf tilpl. 59; Havballe Pl., anl. 1906, 25 ha, deraf tilpl. 21; Skovsbøl Krat Pl., anl. 1918, 49 ha, deraf tilpl. 14; Lindet Krat Pl., anl. 1918, 47 ha, deraf tilpl. 19; Lindet Skovbanke Pl., anl. 1920, 39 ha, deraf tilpl. 11; Skovsbøl Krat, Søndersk., Lindet Krat, Vesterlund Sk.). Den under Anlæg værende Tørring-Tyregod Bane gaar gennem Sognet.

Befolkning i 1925: 411 (1801: 131, 1850: 248, 1901: 308). Gde og Hse (1921): 74. Det saml. Hartk. (1905): 58 Td.; 20 Gde med 42 og 30 Hse med 16 Td. Hartk., samt 1 jordløst Hus. Ejds. (1924): 1181, deraf Jordv.: 522. Areal: 1972 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 151 ha, Byg 19, Havre 291, Blands. til Modenhed 95, Kartofler 94, Foderroer 138; Brak udgjorde 67 ha, Grønfoeder og Græsning 482, Haver o. l. 36, Tørvemoser 17, Skov 298, Heder og Lyngbakker 135, Klitarealer og Stenmarker 17, Vandar. 68. Kreaturhold (1924): 164 Heste, 721 Stk. Hornkv. (deraf 378 Køer), 2 Geder, 86 Faar, 808 Svin.

I Sognet *Vester* (1291 *Wæstærth Kirke* og Byerne: *Vesterlund* (1419 *Vester Lundt*) med Skole (opf. 1914), Efterskole, Forsamlingshus (opf. 1897), Afholdshotel, Kbmshdl., Brugsforen. og Andelsmejeri (*Vester Andelsm.*, opr. 1887, hed oprindl. *Vestermølle*, flyttedes 1915 og fik Navnet *Vester Am.*); den nævnte *Tørring-Tyregod Bane* skal have Station i *Vesterlund*; *Skovsbøl* (1487 *Skoffsbøl*yngh, 1688 *Schousbølle*); *Lindet* (1461 *Lindued*). Saml. af Gde og Hse: *Risager* (1291 *Wæstær risæ*, 1664 *Riisagager*), *Rørbækmark*, *Katballe* (Dske Atl.: Lille *Lindet* eller *Katballe*). Gaarde: *Rørbæk* (1487 *Rørbæk*). *Vester Vandmølle* (1664 *Vester Mølle*).

Vester S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende *Anneks* til *Tyregod S.*, har Tingsted i *Give* og hører under Rets- og Politikr. *Vejle Kbst. m. m.*, *Vejle Amtstuedistr.*, *Vejle Læge- og Skattekr.*, *Nørvang Hrd.s Vurderingskr.*, *Amtets 4. Folketingskr.*, 4. *Forligskr.* og 4. *Udskrivningskr.* 98. Lægd. Kirken i privat Eje.

Den lille Kirke bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V. Kor og Skib, med fladt Loft, er fra romansk Tid af raa og huggen Granit. Korbuen er bevaret; flere Vinduer ses tilmurede. Taarnet er opf. 1917 (Arkt. Mørk Hansen); Taarnrummet benyttes som Vaabenhus, idet det ældre Vaabenhus, paa Sydsiden, er nedrevet. Altertavle med et Maleri (Den gode Hyrde). Romansk Granitfont. Moderne Prædikestol (skænket af Niels Jensen og Hustru af Højby); den ældre (fra c. 1600) henstaar paa Kirkens Loft. Over Korbuen et lille Krucifiks.

Rørbæk tilhørte i 16. Aarh. *Lindenov'erne*, af hvilke *Hans Johansen* til *Fovslet* († 1568) 1542 og 1549 nævnes til R., hans Broder *Anders* († 1562) ligeledes 1561, og dennes Datter *Else L.* († 1613) bragte den til sin Mand *Absalon Gøye* til *Kærstrup* († 1602). Deres Datter *Karen G.* († 1599, g. m. Rigsrd. *Breide Rantzau*, † 1618) nævnes ogsaa til R., som 1630 tilhørte *Erik Bille* til *Kærsgd.* († 1641), og 1642 *Levin Bülow*. Derefter kom Gden til Oberstvagtmester *Mog. Høegh*, efter hvis Død 1659 (i Slaget ved *Nyborg*) den (1662 24 Td. H., ødelagt i Krigen) arvedes af *Vald Skram* til *Todbøl* og *Otte Krafse* til *Egholm*, der hver fik Halvparten. Sidstnævntes Part udlagdes før 1662 til *Steffen Rohdes Arvinger*, der 1667 udkøbte V. *Skram*. 1713 blev R. (14 Td. H.) med *Afbygger* og *Gods paa Aukt.* efter *Frans Rohde* i *Kbh.* († s. A.) solgt for 4200 Rd. til *Løjtn. Sejer Sejersen*, † 1715, fra hvem den gik over til Broderen *Kaptajn*løjtn. *Joh. Jak. Sejer* († 1727); 1739 skødede *Gertrud*, sl. *Birkedommer Stribolts* i *Middelfart*, R. med *Afbyggergd.* (24 $\frac{1}{2}$ Td. H., hvoraf 1 $\frac{1}{2}$ Skov- og 9 $\frac{1}{2}$ Mlsk.) og *Gods* (32 Td. H.) til *Kromand Peder Simonsen Schjøning* (senere til *N. Karstof*), som 1741 skødede den til *Assessor Jens Jørgen Bredal* til *Hammergd.* Han solgte den (26 Td. H.) og *Hammergd.* 1755 til *Oberstløjtn. Jean de Trappand*, hvis *Arvinger* 1756 solgte R. (24 og 207 Td. H.) for 15,288 Rd. til *Prokur. Arnt Peter Engwæri* paa *Havhus* († 1764); s. A. tilhørte R. *Joh. Jak. Sejer* († 1797), som 1790 skødede den (24 $\frac{1}{2}$, 12 og 36 Td. H.) for 11,990 Rd. til *Forv. Christen Christensen* i *Egholm Mølle*, som 1792 fik Tilladelse til at udparcellere den. Paa *Tvangsaukt.* over Gden (der 1800 tilhørte *Søren* og *Anders Holst*), som han lod holde 1801, købtes den (8 Td. H.) af hans Søn *Landmaaler Chr. C.* for 2420 Rd., og han skødede den (6 $\frac{1}{2}$ Td. H.) 1809 til *Nikol. C. Sveistrup*, der ejede den til c. 1820, hvorefter den tilhørte *Landinsp. N. A. J. Thyregod* († 1843), hans Enke *Inger Eriksdatter* († 1869), hans Søn *J. N. T.* og fra 1856 dennes Svoger *Kammerrd. Jac. Helms* († 1889). Den jyske *Kreditforen.* solgte den (7 $\frac{1}{2}$ Td. H.) 1898 for 40,000 Kr. til *I. H. Nielsen*, 1902 kom den til *N. Jensen*, som 1913 solgte den for 85,000 Kr. til *J. Jensen*, og 1918 købte *Vekselerer Aage Trier* den. — Bygningen var paa D. Atl.'s Tid som paa en *Bondegd.* *Stuehuset* er opf. 1867. — Paa den planerede Østende af en *Holm* i *Engdrag* mellem *Gaarden* og *Rørbæk Sø* findes *Gaardens ældre Plads*, hvor et

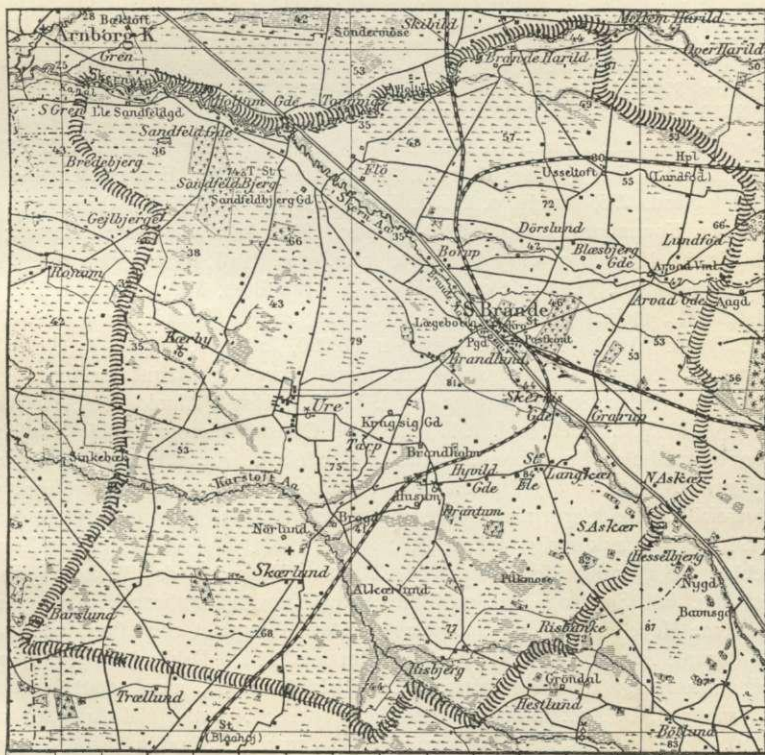
Kælderrum af Kamp og enkelte Munkesten er at se. Ladegaarden har ligget ved Siden af, og paa en lille Ø, Vandø, skal være Frugtbuske (se Orion II 1851 p. 102 f.).

Risager var forudm en Hovedgaard, der ved Midten af det 15. Aarh. skal have tilhørt Hr. Peder Skram til Urup. 1542 ejedes den af Jfr. Birgitte Rostrup, 1574 af hendes Brodersøn Hans Rostrup, 1589 af Bertel Holck til Højgd., 1606 vist af Fru Karen Vifert, Enke efter Timme Rosenkrantz til Rydhave. 1633 blev den af Jfr. Abel Bryske solgt til Chr. Gersdorff. 1662 ejedes den af Fru Karen Dyre til Knivholt, som 1666 skødede den (12 Td. H.) med Ml. og lidt Gods til sin Svigersøn Oberstløjtn. Jochum Nordmand til Dubnitz, hvis Hustru Birgitte Arenfeldt endnu 1677 nævnes til R., skønt den 1675 af Claus Dyre til Sindinggd. var blevet skødet til Anders Rohde til Bajlungd.; 1714 døde Albert Sejers Enke paa R., og 1716 boede J. J. Sejer til Rørbæk her. 1773 var R. en Bondegd. (5 Td. H.) under Rørbæk.

I Rørbæk Sø, Kold Sø og Nedersø findes god Bestand af Gedder og Brasen, og her foregaar, foruden Sportsfikeri efter Gedder, periodiske Vaadfiskerier efter Brasen med 1-3 Aars Mellemrum, ved hvilke der da tages gennemsnitlig 1000 kg Brasen i Kold Sø og Nedersø, i Rørbæk Sø indtil 2000 kg.

Spredt i Sognet kendes c. 90 Gravhøje. De fleste er nu forstyrrede, overpløjede eller sløjfede. Hvad der endnu er velbevaret, er for Størstedelen fredlyst, saaledes straks ved Vesterlund den meget anseelige *Kongenshøj* og en Høj umiddelbart ved Siden af; endvidere ved Skovsbøl en lille Gruppe af 3 tætliggende Høje (*Trehøjene*) og ikke langt derfra atter en Høj, samt SØ. for Lindet, ved Sogneskellet, en Gruppe af 5 mindre Høje.

Vester S., der tidl. i kommunal Hens. var forenet med Tyregod S., udgør fra $\frac{1}{10}$ 1922 en selvstændig Kommune.

Brande Sogn, det største i Herredet, omgives af Tyregod, Give, Blaaehøj og S.-Omme Sogne samt Ringkøbing Amt (Hamrum Hrd.), hvorfra det delvis skilles

ved Skern Aa og dens Biaa Holtum Aa, og Aarhus Amt (Vrads Hrd.), fra hvilket det delvis skilles ved Holtum Aa og dens Tilløb Kidmose Bæk. Brande Kirke ligger c. 36 km NV. for Vejle og c. 23 km SSV. for Herning. Naar undtages et Højdedrag, der strækker sig gennem Sognet fra SØ. (Rækkelund Bjærg, 83 m) til NV. (Sandfeldbjærg, 74 m, med trigon. St.) med højeste Punkt ved Langkær (84 m), er Jorderne flade og bestaar overvejende af hvidt Sand iblandet Mor, med graat Sand eller Al, stedvis Mergel (paa Højdedraget dog Ler) til Underlag; en Del hører til Amtets magreste Egne; betydelige Hedestrækninger; en Del Mose (Kræmmermose, Hømose, Pilkmose, Birkemose); Flyvesandsstrækningerne Alkærhøj Sande og Hyvild Sande er nu delvis tilplantede. En Del Eng ved Aaløbene (Skern Aa med dens Biaa Holtum Aa, Brande Aa og Karstoft Aa). To nye Søer er dannet ved Vandkraftanlæg i de seneste Aar. Flere Plantager (Kratlund Pl., anl. 1881, 29 ha, deraf tilpl. 15; Brande Pl., anl. 1885, 64 ha; Sandfeld Pl., anl. 1897, 169 ha, deraf tilpl. 104; Hyvild Sande Pl., anl. 1910, 25 ha, deraf tilpl. 16; Sandfeldbjærg Pl., anl. 1910, 91 ha, deraf tilpl. 22). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Herning samt Vejle-Herning-Holstebro og Langaa-Silkeborg-Bramming Banerne.

Befolkning i 1925: 4802 (1801: 594, 1850: 966, 1901: 2168). Gde og Hse (1921): 929. Det saml. Hartk. (1905): 255 Td.; 87 Gde med 157 og 300 Hse med 98 Td. Hartk., samt 24 jordløse Hse. Ejds. (1924): 9646, deraf Jordv.: 3146. Areal: 15,464 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 20 ha, Rug 1221, Byg 73, Havre 1690, Blands. til Modenhed 113, Kartofler 568, Foderroer 820; Brak udgjorde 482 ha, Grønfoder og Græsning 5289, Haver o. l. 261, Tørvemoser 233, Skov 698, Heder og Lyngbakker 3271, Vandar. 56. Kreaturhold (1924): 986 Heste, 4832 Stk. Hornkv. (deraf 2558 Køer), 43 Geder, 888 Faar, 4374 Svin.

I Sognet Byerne: *Brande* (c. 1330 Brvndl, 14. Aarh. Brønlyd) — ⁵/₁₁ 1925: 2301 Indb. (1921: 458 Gde og Hse; 1911: 658 Indb. med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 75, Haandv. og Ind. 275, Handel o. l. 131, Transp. 39) — med Kirke, Præstegd., Kapellanbolig, Kommuneskole (opf. 1910-11, udv. 1917, Arkt. Gundlach Petersen; se „Architekten“ 1909-10 p. 477), Realskole (priv., opr. 1913, ny Bygning opf. 1923, Arkt. Perch-Møller), Teknisk Skole (opf. 1923, Arkt. Boe), Missionshus (opf. 1898), Baptistkapel, Sygehus (priv., opf. 1911, udv. 1918, 25 Pl.), Brande Bank (opr. 1912; ²¹/₁₂ 1925 var Aktiekap. 150,000, Reserver 50,000, Indsk. 1,046,858 Kr.), Filial af Herning Handels- og Landbrugsbank, B. Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1873; ²¹/₈ 1924 var Indsk. 863,766, Reserver 53,411 Kr.), Hotel, Afholdshotel, Højskolehjem (opf. 1888), Apotek (opf. 1917, Arkt. N. Christof Hansen), offtl. Slagtehus, mange Kbmdshdr., Brugsforen., Vandml., Klædefabr., Kartoffelmelsfabr., Farveri, Ølbryggeri, Murstens- og Tagstensfabr., Savværk, Maskinfabr., Trævarefabr., Cementvarefabr., Handelsgartneri, Andelsmejeri (opr. 1899), Elektricitetsværk (priv., anl. 1910), Vandværk (priv., anl. 1908, udvidet 1915), Udgivelsessted for Brande Folkeblad og Brandeposten, kommunalt Anlæg, Markedsplads (Marked i Febr., Marts, Maj, Juli, Sept. og Nov. med Heste og Kreat.), Jærnbane. (Knudepunkt for Banerne Vejle-Herning og Bramming-Funder), Telegrafst. samt Posthus; *Borup* (1610 Borup); *Flø* (1610 Fløe); *Døslund* (Dørslund; 1420 Dysling, Døseling) med Skole; *Blæsbyerg* (1664 Bleszbierre); *Lundfold* (Lundfod, men udtalt Lundfold; 1688 Lundfoed, D. Atl.: Lundfold) med Jærnbane.; *Arvad* (1664 Arfwad) med Vandml. (1664 Arreuad Mølle); *Grarup* (1632 Graarup); *Skerris* (1610 Schieritz); *Askær* (Nørre- og Sønder-A.; 1610 Askier) med Skole; *Langkær* (St.- og L.-L.; 1524 Langker mark; 1664 Stoer og Lille Landkierd) med Andelsmejeri (opr. 1888, ombyg. 1923) og Vandml.; *Hyvild* (1664 Hyuild); *Drantum* (1664 Drantum) med

Skole, Brugsforen., Ml. og Jærnbanehpl.; *Risbjerg* (1524 Riisberre mark); *Skærlund* (1664 Schierlund) med Filiationkirke, Skole og Forsamlingshus; *Ure* (Brandure; 1329 Vræ) med Filiationkirke, Skole, Afholdshjem, Kbmshdl., Brugsforen., Ml. og Andelsmejeri (Urekilde, opr. 1890, ombygg. 1904); *Tarp* (1664 Thorp); *Brandlund* (1329 Lund); *Sandfeld* (1610 Sandfeild) med Skole. Saml. af Gde og Hse: *Usseltoft* (1664 Wszeltofft), *Overgaarde*, *Husum* (1664 Huszum), *Brande Harrild* (1610 Harild), *Kragsihuse* med Friskole, *Nørlund*, *Bondgaarde* og *Storgaarde* (begge i Ure), *Urekær* med Skole, *Kærby*, *Sandfeldbjærge* (1664 Bierre, 1688 Sandfeld Bierre); en Del af *Barslund* (Resten i Skarrild, se under dette). Gaarde: *Brandholm* (1664 Brandtholmb Hgd.), *Sandfeldgd.*, *Sandfeldbjærggd.* med Teglværk, *Kragsiggd.* (14. Aarh. Kraaksik), *Brogd.* (1664 Brødgaard, 1688 Brogaard), *Alkærlund* (1664 Algierlundt).

Brande S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amiets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 101, 102 a og b. Kirkerne er selvejende.

Brande Kirke.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. med Pyramidetag og Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakanf. Syddøren er bevaret; flere oprindelige Vinduer ses tilnærede. Kor og Skib har tøndehvælvet Loft af Træ. I den seneste Middelalder tilføjedes Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, af Granitkvadre og Munkesten; det blev ombygget og 1724 forsynet med Spir af Præsten Jens Risom, † 1756 (paa Taarnets Vestsida staar 1737), som lod foretage store Byggearbejder ved Kirken, ligesom han 1749 skænkede Orgelet, lod Altertavle og Prædikestol opstaafe og anlagde den smukke Præstegaardshave. Vaabenhuset, af store, røde Mursten, er en Tilbygning fra senere Tid (16. Aarh.?). i dets Mur er indsat en Granitsten med udhugne Trappeornamenter. Anselig, udskaaen Altertavle fra c. 1620 med oprindelige Malerier (Nadveren i Midtpartiet). Muret Alterbord med Relikviagemme, dækket af et malet Panel fra 1624. Romansk Granitfont. Prædikestol fra Beg. af 17. Aarh. Over Korbuen en Række udskaaene Figurer (Apostle o. a.), vistnok fra en katolsk Altertavle. Krucifiksgruppe fra 17. Aarh. Paa de øverste Stolestader staar: Hans Lange, Fru Karen Claud., 1604 (d. e. Brandholms Ejere, se ndfr.). I Skibets Vestende et Pulpitum med Orgel. Under Taarnet er en hvælvet Begravelse (for den Risomske Familie?); under Koret har været en hvælvet Begr. for Brandholms Ejere; nogle herfra stammende Kisteplader (med Indskr. over Conr. v. Høvelen, † 1689, og Hustru Fru Sibylle Gøye, † 1724, samt over Niels Parsberg, † 1710, og Hustru Fru Elisab. v. Høvelen, † 1741)

er ophængt paa en Tavle i Kirken (se Vejle Amts Aarb. 1911 p. 248). I Skibets Nordvæg en udsnit Ligsten, vistnok over den første lutherske Præst her, Hr. Søren. — Paa Kirkegaarden er begravet Folketingsmd. N. Chr. Jensen Flø, † 1924.

Filialkirken i Skærlund, indv. $\frac{23}{2}$ 1896, er en Korskirke af røde Mursten med Kuppel paa Midten (Arkt. A. Wiinholt).

Filialkirken i Ure er opf. 1917-20 (indv. $\frac{2}{8}$ 1920) efter Tegn. af Arkt. Ulrich Plesner, en Korskirke i romansk Stil, bestaaende af Skib med Korparti mod Ø., samt Taarn mod V., gennem hvilket Indgangen er. Kirken er bygget af røde haandstrøgne Sten og tegl-

hængt; Taarnet har Saldeltag. Det indre er overhvalvet med rundbuede Hvalvinger, og Korpartiet er hævet over Skibets Gulv. Opførelsen kostede 65,000 Kr.

Brandholm var forhen en Hovedgaard, som i 16. Aarh. ejedes af Peder Terkelsen Væbner, efter hvis Død 1587 som sidste Mand af sin Slægt den arvedes af hans Fætterson Claus Strangesen til Nørholm, ogsaa død (1596) som sin Slægts sidste Mand. B. kom saa til Datteren Karen Clauds., der ægtede Hans Lange til Lunderup, som før 1638 solgte B. for 14,000 Dl. til Bendix Rantzau. Efter ham ejedes den af Jørgen Below til Hastrup, derefter af Søsteren Fru Sophie Below, Christen Thotts, der 1631 solgte den til sin Svigersøn Otte Gøye, som straks bortbyttede den til sin Broder Eskild G. mod dennes Part i Tureby. Eskild G. solgte B. (1638 24 Td. H.) til Herlof Mormand, som dog 1647 maatte pantsætte den til Eskilds Børn Henrik, Sibylle og Birgitte G. Sidst-

E. M. Dalgas' Mindesten.

nævntes Mand Henning Quitzow og de to førstnævnte fik 1661 af Claus Sparre til S. Tanggd. m. fl. tilskødet B. (36 Td. H. m. m.), der var blevet afbrudt og øde i Krigen. Henrik døde ugift 1668. H. Quitzow, hvem den var blevet fradømt paa Grund af Skatterestancer, fik den 1670 tilbage af Kongen, og hans Enke Birg. Gøye udlagde den 1682 til sin Søster Sibylle og hendes Mand Conr. v. Høvelen, hvem den ogsaa blev fradømt, men 1687 fik de den tilbage og afstod den straks til deres Svigersøn Niels Parsberg († 1710), hvis Søn Preben P. havde den endnu 1717. 1731 testamenterede Karen Christensdatter sine Søstersønner Christen Nielsen af Assersbøl og Jens Nielsen Skjærlund B. (13 og 24 Td. H.). Disse skødede s. Aar B. for 920 Rd. til Købmd. Claus Cordtsen i Horsens († 1740). 1741 købte Præsterne Johan Arensberg i Hvejsel og Jens Risom i Brande den (13 og 16 Td. H.) for 1321 Rd. paa Aukt. i J. N. Skjærlunds Dødsbo, og 1743 blev Gden ombygget (af Bindingsværk); de skødede 1745 Gden til Søren Bornemann

(Endorf). Han skødede den 1747 for 2250 Rd. til Christen Handrup († 1755), hvis Enke Cathr. Mar. Ahler 1756 skødede B. for 2500 Rd. til Forpagter Niels Pedersen Hvidberg († 1765), som 1758 skødede den (13 og 16 Td. H.) for 2300 Rd. til Laurids Jensen Brande ell. Brandt, † 1761. Dennes Enke Maren Kiersgaard († 1787) skødede 1772 B. for 2900 Rd. til sin Broder Hosekræmmer Niels Jensen Kiersgaard († 1795), hvis Enke Karen Skaarup († 1815) 1799 skødede den til sin Svigersøn Otte Arrevad, der Aaret før havde faaet Tilladelse til at udparcellere den. Han († 1835) skødede den (7¹/₂ Td. H.) 1831 til sin Svigersøn Th. Chr. Christensen, der ejede den endnu 1860.

Til *Langkær* nævnes 1661 Herlof Mormand. — Drosten Laurids Jonsen skænkede til det nye Præbende, han 1329 oprettede i Ribe Domkapitel, Gods i Brande S.: Gaarden *Lund* (=: Brandlund), nogle øde Jorder i *Kraaksik* m. m. — Væbneren Peder Esgersen (Bryning) skødede 1420 Gaarden *Dysling* (=: Døslund) til Bispebordet i Ribe.

Brande By, med Præstegaarden, brændte næsten helt 1780 (se Kirkeh. Saml. 3. R. V p. 163 flg.: Af B. Sogns lib. dat.). Byen var oprindl. ret ubetydelig (i Præsteberefn. fra 1638 hedder det: „Sognet er et Hedekald; derudi findes 44 hele Gaarde af Navn, men Gud maa vide, hvor armeligen en Part besidder deres Værelse“); fra 1868 var her dog blevet holdt Markeder, og i 1880'erne begyndte den at vokse stærkt ved Tilflytning af Handlende og Haandværkere, men først ved Vejle-Herning Banens Aabning 1914 og efter at tillige Bramming-Funder Banen er blevet anlagt, hvorved Byen er blevet et vigtigt Jærnbaneknudepunkt, har den taget sit store Opsving og er nu en livlig Forretningsby med Købstadspræg. — Ved Brande er der betydelige Brunkulslejer.

I et Anlæg overfor Brande Kirke er 1895 rejst en Mindesten (Granitsten med Portrætmedaillon, udf. af Billedhugger Brandstrup, som har skænket den) for Oberst E. M. Dalgas.

Af de mindst 200 Gravhøje, der er talt i Sognet, med Beliggenhed især i dettes østre Halvdel, hvor de ofte samler sig til større eller mindre Grupper, er et forholdsvis betydeligt Antal endnu velbevaret og fredl., i alt 43. Af disse Høje ligger 7 under Lundfod (deraf 3 i Gruppe), 1 under Døslund, 6 i Gruppe Ø. for Flø, 3 under Blæsbjærg, 2 ved Brande, 10 ved Brandlund, deribl. 3 i Gruppe V. for Byen (en af disse er meget stor) og 1 (den overmaade anselige *Store-Stendals*høj) endnu vestligere, i Skel mod Ure, og 4 Høje under Ure, deribl. *Vagthøj*. Gennemgaaende er Sognets Høje ikke særlig store; flere af dem er undersøgt af Nationalmuseet og viste sig i hvert Fald i deres oprindelige Skikkelse at dække over Stenalderens Enkeltgrave.

Litt.: Johs. Hansen, B. By, i Jyske Byer og deres Mænd III, Kbh. 1916. — Klemen Pedersen, Fra Brande, i Vejle Amts Arb. 1908.

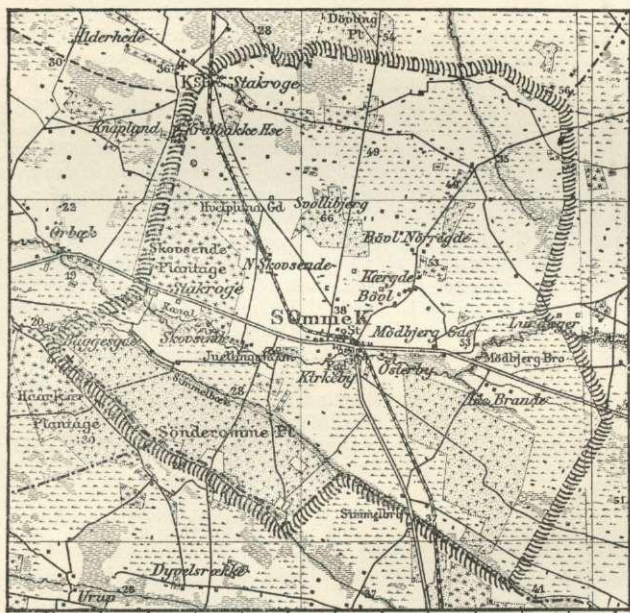
Sønder-Omme Sogn omgives af Brande, Blaaehøj og Filskov Sogne samt Ribe Amt (Slavs Hrd.), hvorfra det delvis skilles ved Simmelbæk, og Ringkøbing Amt (N.-Horne og Hamrum Hrd.). Kirken ligger c. 43 km VNV. for Vejle og c. 32 km S. for Herning. De næsten helt jævne Jorder, der er en Del af S.-Omme Fladen (højeste Punkt, Svollibjærg, 66 m) bestaar af Sand, mer eller mindre muldblandet, med Underlag af gult Sand og Al, flere Steder dog Ler og Mergel; ved Bøvl er der ret gode Jorder. Store Hede-, Mose- og Kærstrækninger (Engebæk Mose, Svollimose). En Del Plantager (Gl.-Skovsende Pl., anl. 1877, 92 ha; Skovsende ny Pl., anl. af Hedeselskabet 1889, 374 ha, deraf tilpl. 259; Vestergaard Pl., anl. 1890, 34 ha, deraf tilpl. 10; Kirkeby Pl., anl. 1894, 48 ha, deraf tilpl. 15; Guildal Pl., anl. 1901, 127 ha, deraf tilpl. 107; S.-Omme Pl., anl. 1901, 823 ha, deraf tilpl. 389; Søborg Pl., anl. 1903, 32 ha, deraf tilpl. 13; Lille-Brande Pl., anl. 1907, 280 ha, deraf tilpl. 82). Store og gode Enge langs Omme Aa og Engvandingskanalerne (S.-Omme Kanal, anl. 1870, c. 7 km; Skovsende Kanal, c. 2,5 km). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Vejle til Ringkøbing og fra S.-Omme til Grindsted samt Kolding-Troldhede Banen.

Befolkning i 1925: 1743 (1801: 474*), 1850: 628*, 1901: 1829*). Gde og Hse (1921): 280. Det saml. Hartk. (1905): 177*) Td.; 53*) Gde med 112*) og 320*) Hse med 65*) Td. Hartk., samt 14*) jordløse Hse. Ejds. (1924): 3687, deraf Jordv.:

*) incl. de nuværende Blaaehøj og Filskov Sogne.

1626. Areal: 8555 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 2 ha, Rug 354, Byg 45, Havre 450, Blands. til Modenhed 37, Kartofler 190, Foderroer 226; Brak udgjorde 51 ha, Grønfoder og Græsning 1890, Haver o. l. 77, Tørvemoser 328, Skov 1164, Heder og Lyngbakker 3570, Klitarealer og Stenmarker 13, Vandar. 24. Kreaturhold (1924): 368 Heste, 2014 Stk. Hornkv. (deraf 989 Køer), 16 Geder, 291 Faar, 1779 Svin.

I Sognet Byerne: *Kirkeby* (1610 Kierckeby Vdj Omb Sogen) — ^{5/11} 1925 havde S.-Omme Stationsby (m. Kirkeby og Østerby) 498 Indb. (1921: 34 Gde og Hse) — med S.-Omme (c. 1330 Oom) Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus, Afholdshotel, A/S Sønder-Omme Bank (opr. 1909; ^{31/12} 1925 var Aktiekap. 110,000, Reserver 6877, Indsk. 208,418 Kr.), Kbmshdlr., Kartoffelmelsfabr. (opf. 1919), Maskinfabr., Cementstøberi, Teglværk, Andelsmejeri (opr. 1907), Jærnbanest. (Sønder-Omme) og

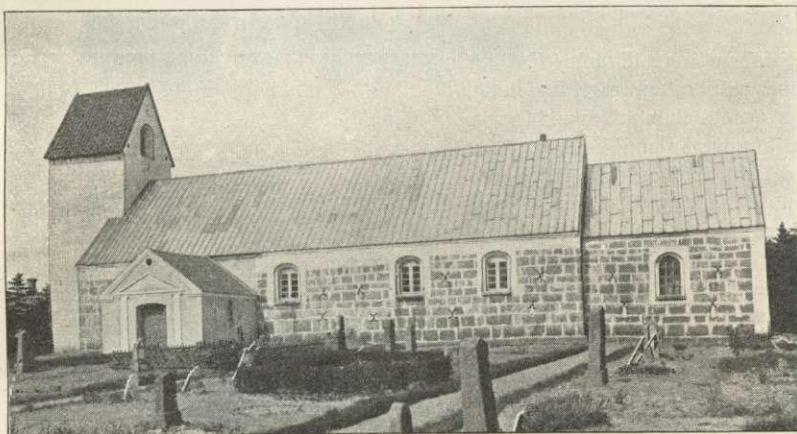

Posteksp.; umiddelbart Ø. for Kirkeby ligger Østerby (1610 Østerbye) med Kro, Kbmshdlr. og Markedsplads (Marked i Marts, Maj, Juli og Okt. med Heste og Kreat.); *Skovsønde* (1664 Schoffs End) med Forskole; *Møbjerg* (1240-1440 Mothberigh, 1610 Møibierigh); *Bøvl* (1610 Bøffuuld) med Skole; *Lille-Brande* (1610 Lilbrandt); *Stakroge* (hvoraf en Del ligger i S.-Felding S.) med Privatskole, Hotel, Afholdshotel, Kbmshdlr., Ml., Mejeri, Andels-Elektricitetsværk (anl. 1921), Jærnbanest. og Posteksp. Saml. af Gde og Hse: *Baggesgaarde* (1610 Bagesgaardt), *Kirkebymark* med Skole, *Kærgaarde*, *Bøvl Nørregaarde*, *Bøvlmark* med Privatsk., *Nørre-Skovsønde*, *Stakroge Huse*, *Skærsgig*, *Engebæk*. Gaarde: *Juellingsholm* (1664 Jullingh Holms Hgd.) med Ml. (1664 Jullings Holms Mølle) med Elektricitetsværk (priv., anl. 1911), *Hvelplund* (1664 Huelp Lund), *Simmelsgd.* (1664 Simmelsted).

Sønder-Omme S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 88. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken (paa Gr. af sin Længde kaldet „Lange Maren“) bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabehus mod S. Koret og Skibets østl. Del er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Korbuen og Norddøren er bevarede; flere Vinduer ses tilmurede. Senere er Kirken undergaaet betydelige Forandringer, Skibet er forlænget mod V., af Granitkvadre (maaske med Sten tagne fra den nedbrudte Østergaard Kirke, se ndfr.), og Taarnet er tilbygget af Granitkvadre og Mursten; det sidste skyldes Fru Anne Grubbe til Juellingsholm (Indskr. paa en Kvader i Skibets Mur: LOD F. A. G. B. D. T. S. 1622). Senere ombyggedes de øvre Partier af Skibets og Korets Mure med Mursten. Vaabehuset er af Mursten fra nyere Tid. Altertavle i Renæssancestil med et Maleri (Christus helbreder en blind) af Anker Lund fra 1883. Romansk Granitfont. Smukt udskaaen Prædikestol fra 1596, skænket af Jens Juel til Juellingsholm. Under Koret en muret Gravkælder for Ejerne af Juellingsholm; Kisterne er dog nedgravede paa Kirkegaarden.

Juellingsholm har Navn efter sine Ejere af Slægten Juel: Mogens J., † 1587, hans Søn Jens, † 1602, og dennes Søn Mogens, † c. 1646; hans Søster Vibeke ægtede Chrf.

Sønder-Omme Kirke.

Friis, der ejede den (36 Td. H.) 1638. Hans Døtre Elisab. og Margr. F. ejede den 1662. Førstn. ægtede Hans Rostrup, der 1667 og 1683 skrev sig til J.; 1694 tilhørte den Johs. Jørgensen Hauch († 1723), hvis Søn Kancelliassessor Lars B. H. til Nørre Elkær 1729 skødede J. med Tiende, Møllesk. og Gods (16, 12, 12 og 100 Td. H.) for 5300 Rd. til Forp. paa Prøstrup Claus Svitzer († 1767). Han kompletterede Gden, men stillede 1758 Ejendommen (19, 47 og 214 Td. H.) til Aukt. stykkevis. J. og J. Ml. købtas da af Provst Ude Haar i Ølgod († 1789) og John Christensen († 1781), der 1759 delte Ejendommen saaledes, at sidstnævnte fik $\frac{4}{5}$ af J. (12 $\frac{1}{2}$ Td. H.) og førstnævnte Møllen og $\frac{1}{5}$ af Gden, som han 1762 skødede til sin Søn Hans Sev. H. († 1782). 1774 skødede J. Christensen Halvparten af J. til sin Svigersøn Hans Berntsen († 1802), hvis Enke Kirsten M. Johnsdatter († 1827) 1807 skødede den til sin Søn John Hansen, der 1826 købte den anden Halvpart af J. (6 $\frac{1}{4}$ Td. H.) for 1300 Rbd. r. S. paa Aukt. efter Niels N. Lindberg († 1826), der havde faaet den efter Christen Johnsen, til hvem den var kommet ved hans Faders Død. Før John Hansens Død 1846 deltes J. mellem hans Sønner H. Fr. H. og N. Theilgaard H.; 1859 solgtes Gden til N. J. Horsbøll († 1888), som 1884 afhændede den til sin Svigersøn C. F. Udbye († 1901), hvorefter hans Enke ejede den til 1905, da den overtoges af Sønnen K. K. H. Udbye, som nu ejer den. I 1914 foretoges betydelige Udstykninger, tilbage er 4 Td. H., 90 ha. — Den gl. Bygning, over hvis Indgangsdør stod Juulernes og Friisernes Vaaben, laa lidt sydligere end den nuv. og blev nedbrudt c. 1770.

I Østerby døde 1728 Anna Dorthea Rostrup, g. m. Løjtn. Joh. Gotman Munk.

Hvelplund er vel næppe det „Helplund“, hvortil Philippus Juul skrives 1568.

I *Møjbjerg* boede 1655 Jmfr. Sophie Frederiksdatter Munk, der ligesom 1657 hendes

Søster Jmfr. Edel M. skrev sig „til Møbjærg“. 1662 ejedes den (17 $\frac{1}{2}$ Td. H.) af deres Søster Jmfr. Anne M. til Haraldskær. Ogsaa senere beboedes den (8 Td. H.) jævnligt af Folk udenfor Bondestand: 1692 af Bert. Lindvig († 1705), af hans Søn H. Chr. L. († 1715), 1717 af Mads Helt, 1727 af Løjtn. Niels Frich.

Størsteparten af de c. 120 Gravhøje, som kendes i Sognet, danner dels en større Samling, der strækker sig fra Møbjærg forbi Bøvl til Bøvl Nørregaarde, dels ligger de V. herfor, i Terrænet N. for Vejle Landevej, paa Sønder-Omme, Hvelplund og Skovsende Marker. Meget er nu overpløjet eller forstyrret. Bevarede og fredlyste er 2 Høje ved Lille-Brande, 4 Høje under Møbjærg, 15 under Bøvl og Bøvl Nørregde, deriblandt *Skimmelhøj*, den østligste af *Tohøjene* og en tæt Gruppe af 4 Høje; fremdeles 13 Høje under Kirkeby, Gruppen *Trehøjene* under Juellingsholm, *Lavrishøj* under Hvelplund, samt 7 Høje i Skovsende Plantage og 2 Høje paa Skovsende Marker.

Fra S.-Omme Sogn, der tidl. var det største i Hrd., er i kirkel. Hens. ved kgl. Res. af $\frac{31}{12}$ 1910 udskilt Blaahøj og Filskov Sogne. I kommunal Hens. udskiltes disse Sogne fra $\frac{1}{4}$ 1913. — Baggsgde og L.-Brande regnedes 1610 under Tørrild Hrd.

Litt.: E. Laursen, S.-Omme By, i Jyske Byer og deres Mænd III, Kbh. 1916. — J. Kirkebye, Noget om S.-Omme S., i Saml. t. j. Hist. V.

Filskov Sogn (*Blaahøj-F. Km.*),

Anneks til Blaahøj, omgives af dette, hvorfra det delvis skilles ved Omme Aa, Ringive Sogn, Ribe Amt (Slavs Hrd.), fra hvilket det skilles ved Simmelbæk, og S.-Omme Sogn. Kirken ligger c. 34 km VNV. for Vejle. De mod SV. helt jævne (S.-Omme Fladen), ellers let bakkede Jorder (højeste Punkt 67 m) er sandede, stedvis med Underlag af Mergel. Store Mose- og Kærstrækninger, dog for en stor Del opdyrkede; en Del Hede (omkring Hjortlund Sø; Filskov Sande m. m.); nogle mindre Plantager (Katrinebjærg Pl., anl. 1900, 29 ha, deraf tilpl. 6). Gennem Sognet løber Omme Aa med Engvandingskanaler. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Ringkøbing og Langaa-Silkeborg-Bramming Banen.

Befolkning i 1925: 860. Gde og Hse (1921): 161. Om Hartk. se Sønder-Omme. Ejds. (1924): 2088, deraf Jordv.: 800. Areal: 3780 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 212 ha, Byg 24, Havre 344, Blands. til Modenhed 47, Kartoffler 95, Foderroer 140; Brak udgjorde 85 ha, Grønfoder og Græsning 1515, Haver o. l. 56, Tørvemoser 55, Skov 321, Heder og Lyngbakker 736, Klitarealer og Stenmarker 11, Vandar. 16. Kreaturhold (1924): 243 Heste, 1100 Stk. Hornkv. (deraf 530 Køer), 18 Geder, 162 Faar, 792 Svin.

I Sognet Byerne: *Filskov* (1610 Filschou) med Kirke, Skole (opf. 1913, Arkt. Paludan, Aalborg), Missionshus (opf. 1906), Forsamlingshus (opf. 1905), Kro, Afholdshjem, Kbmshldr., Ml., Andelsmejeri (opf. 1908, Arkt. H. Jørgensen, Brørup; Fællesm. til 1918), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp. Saml. af Gde og Hse: *Hjortlund* (1579 Hiortlund) med Skole, *Hjortlund Mark*, *Filskov Søndermark* med Skole (opf. 1923, Arkt. H. Thestrup, Blaahøj), *Kolstrupgaard* med Trinbræt, *Omvraa Søndermark*, *Marinebjærglund*, *Egebjærg*, *Trødemark*. *Engsvang*, Gd.

Filskov S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører

under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 88. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er opf. 1877 efter Tegn. af Bygningsinsp. Winstrup af Kamp, cementpudset, med Skifertag; Vinduene er spidsbuede; der er intet Taarn. Kirkerummet er overdækket med Bræddeloft. Altertavle med Kopi af C. Bloch (Christus og det lille Barn). Pulpitur med Orgel i Vestenden.

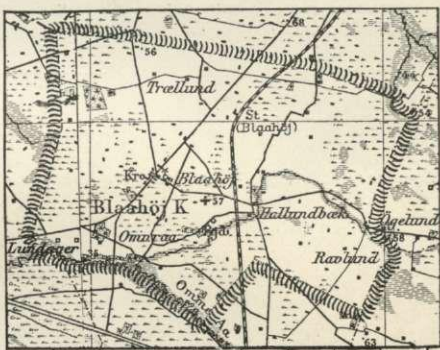
Filskov Kirke ligger c. 625 m V. for det Sted, hvor den i „Ribe Oldemor“ omtalte *Østergaard Kirke* har staaet ved Østergaard. Hvornaar den er nedbrudt, vides ikke; 1866 fandtes Spor af Kirkegaarden med mange Skeletter.

Straks ved Østergaard Kirkegaard ligger Gravhøjen *Kirkehøj*, hvorpaa er bygget en Mølle. Iøvrigt kendes i Sognet kun 4 Gravhøje, alle overpløjede.

Filskov S., der ved kgl. Res. af ^{81/12} 1910 udskiltes af S.-Omme S., er tillige fra ^{1/4} 1913 sammen med Blaaøj S. udskilt derfra i kommunal Henseende. — Filskov regnedes 1610 under Tørrild Hrd.

Blaahøj Sogn (*B.-Filskov Km.*)

omgives af Annekset Filskov, hvorfra det delvis skilles ved Omme Aa, S.-Omme Sogn, Ringkøbing Amt (Hamrum Hrd.), Brande, Give og Ringive Sogne. Kirken ligger c. 36 km VNV. for Vejle og c. 32 km S. for Herning. De let bakkede Jorder (højeste Punkt 65 m; i Sognets NV.-Hjørne Barslund Knap, 54 m, med vid Udsigt; her mødes 4 Sogne: Blaaøj, S.-Omme, Skarrild og Brande) er sandede, ofte med Ler eller Mergel i Underbunden; ret gode Jorder ved Blaaøj og Trællund. Store Mose- og Kærstrækninger (Hallundbæk Mose, Tygesmose, Porsmose, Vildkær); kun lidt Hede tilbage; nogle mindre Plantager. En Del Eng ved Vandløbene (Omme Aa med Tilløbet Hallundbæk, begge med Engvandingskanaler). Gennem Sognet gaar Langaa-Silkeborg-Bramming Banen.

Befolkning i 1925: 1003. Gde og Hse (1921): 206. Om Hartk. se Sønder-Omme. Ejds. (1924): 2322, deraf Jordv.: 917. Areal: 3364 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 2 ha, Rug 226, Byg 29, Havre 395, Blands. til Modenhed 24, Kartofler 121, Foderroer 175; Brak udgjorde 114 ha, Grønfoder og Græsning 1134, Haver o. l. 58, Tørvemoser 263, Skov 59, Heder og Lyngbakker 635, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 275 Heste, 1290 Stk. Hornkv. (deraf 643 Køer), 9 Geder, 195 Faar, 1027 Svin.

I Sognet Byerne: *Blaahøj* (Gl.-Blaahøj) med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1926, Arktr. E. Schiørring, Grindsted, og H. Thestrup, Blaaøj), Kro, Afholdshjem, Kbmshdlr., Brugsforen., Ml. og Andelsmejeri (opf. 1890, udvidet 1912); *Blaahøj Stationsby* (Ny-Blaahøj) med Afholdshotel, Kbmshdlr., Brugsforen. („Hallundbæk Brugsforen.“), Ml., Cementstøberi, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Omvraa* (1479 Omvraa); *Trællund* med Skole (opf. 1926, Arktr. E. Schiørring, Grindsted, og H. Thestrup, Blaaøj); *Hallundbæk* (1664 Hallenbech) med A/S Jydske Kulturvfabrikker (Aktiekap. 100,000 Kr., beskæftigede i 1925 80 Mand og fremstillede 20 Mill. Tørv) og flere Mosebrug. Saml. af Gde og Hse: *Omvraa Nordby* (Omvraa nordre Mark), *Hallundbæk Mark*, *Ravlund*, *Lundager*. *Buelund*, Gd.

Blaahøj S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Give og hører under Rets- og Politikr. Vejle Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Vejle Læge- og

Skattekr., Nørvang Hrd.s Vurderingskr., Amtets 4. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 88. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er opf. 1877 efter Tegn. af Bygningsinsp. Winstrup og er ganske som Filskov Kirke (se p. 617). Altertavle med Kopi af A. Dorph (Martha og Maria). I Kirken findes en Kalk fra Hover Kirke.

Omvraa („Olmvraa i Olm Sogn“) blev 1579 af Kronen mageskiftet til Iver Lunge til Tirsbæk og ejedes 1638 af Verner Parsberg, men 1649 af Sophie Munk, og 1662 var den en Bondegaard (6 $\frac{1}{2}$ Td. H.) under Juellingsholm. Jørgen Rostrup til Lydum skrives ogsaa (1662) til Vraagaard (☉: Omvraa, eller muligvis V. i S.-Bork S.).

Ved Omvraa, ved Aaens og Bækkens Sammenstød, er fundet Munkesten og Brølægning paa en Højning, omgivet af Vandløbene og en Sænkning.

I Sognet kendes c. 20, nu næsten alle ødelagte eller overpløjede Gravhøje, deraf enkelte omkring Lundager, 3 andre i Gruppe ved Hallundbæk (kun 1 af disse er bevaret, men i ny Tid omdannet).

Blaahøj Sogn er ved kgl. Res. af $\frac{31}{12}$ 1910 i kirkel. Hens. udskilt fra S.-Omme S., i kommunal Hens. sammen med Filskov S. fra $\frac{1}{4}$ 1913.

Tørrild Herred.

Sognene: Skibet, Bredsten, Gadbjerg, Lindeballe, Nørup, Randbøl, Jelling, Hover, Kollerup.

1535

1630

Tørrild Herred begrænses mod N. og NØ. af Nørvang Hrd., mod SØ. af Holmans Hrd., mod S. af Jerlev Hrd., fra hvilket det til Dels skilles ved Vejle Aa, og mod V. af Ribe Amt (Slavs Hrd.). Fra V. til Ø. er Udstrækningen c. 23 km, fra N. til S. højst 15 km. Overfladen er højtliggende, idet Jyllands Højdeparti og Hovedvandskel gaar midt igennem det, og temmelig bakket, især mod S. langs Vejle Aadal; kun i det nordøstl. Hjørne og især mod V., hvor Randbøl Hede breder sig, er der jævnt; paa Hovedvandskallet er det højeste Punkt 119 m; mod V. hæver Møllebjerg sig til 137 m. Jorderne er mod Ø. dels lerede, dels sandede, ofte dog med et tyndt Muldrag, mod V. bliver de mere og mere sandede for til sidst at gaa over i Hede; de tidligere Flyvesandsstrækninger er nu dæmpede. Paa Heden er der anlagt store Statsplantager under Randbøl Skovdistrikt; ialt havde Hrd. 1919 3715 ha Skov. Det hører til Amtets mindre frugtbare Herreder (ved Matr. gnmstl. 20 $\frac{1}{2}$ Td. Ld. paa 1 Td. H.). Det saml. Areal udgør 32,064 ha (320,6 km²), deraf Vandar. 212 ha.

Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 2442 Td., og der var 1921 2712 Gde og Hse. Folketallet var $\frac{5}{11}$ 1925 12,939